



Oud Leiden Nieuws

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

Woensdag 14 juni 2017

Lezing door Evelyne Verheggen, 'De rijke interieurs en het kostbare erfgoed in Leidse kerken'

Vrijdag 8 september 2017

Lezing door Jacques Meerman, 'Hutspot revisited'

Zaterdag 16 september 2017

Excursie naar Zierikzee met bezoek aan het Watersnoodmuseum in Ouwerkerk

Zaterdag 7 oktober 2017

Excursie naar Den Haag met stadswandeling en boottocht

Vrijdag 3 november 2017

Minisymposium 'Leidse identiteit(en)'



Oudere Leidenaren vertellen over het dagelijks leven van vroeger. Groenten en fruit kopen op de markt bij de familie Van Loef (Vismarkt 1956; foto: Bram van Vliet). Zie pagina 26.

Oud Leiden Nieuws
jaargang 5 nr. 2
juni 2017

IN DIT NUMMER:**PAG.**

Nota Bene <i>Rens Heruer</i>	3
Verslag Algemene Ledenvergadering 29 maart 2017	4
Het rek op het dak van de Waag, <i>Theo den Hollander</i>	7
Meewerken aan de Beeldbank van de HVOL?	10
Lezing Evelyne Verheggen (14 juni)	11
Lezing Jacques Meerman (8 september)	12
Symposium 'Leidse identiteit(en)' (3 november)	13
Najaarsexcursies naar Zierikzee en Den Haag	14
Nieuwe leden, duolidmaatschap blijkt gewild	17
Het station van Schelling, <i>Wouter Kuypers</i>	18
Bovenlichten, een nieuw aandachtsveld, <i>Ben Veldstra</i>	19
Werkgroep Geveltekens zoekt nieuwe leden, <i>Dik Kompier</i>	21
Stadstuinderij Het Zoete Land, oase van rust in de stad, <i>Jessica Zwartjes</i>	22
Bedreigde kunstwerken van Henny Bal en Frans van der Veld in Leiden Zuidwest	24
De Stem van Leiden redt verhalen, <i>Maaike van Soest</i>	26
Nieuwe bedrijfsleden	27
Het Petrusmysterie: Een speelfilm met Leiden in de hoofdrol, <i>Jeroen Windmeijer</i>	28
Dirk van Eck: Tweede Leidse Salon, <i>Piet de Baar</i>	29
Aangestipt	31
Uniek naslagwerk met 30.000 Leidse namen	32
Lijst van 800 'uitverkorenen' verdient aanvulling, <i>Bram van Leeuwen</i>	33
Bijzondere boekenverzameling van Johannes Thysius	34
Wandelen langs architectuur Van der Laan	37
Terugblik op neo-symbolisme in Leiden (1989-2016)	38
Cees Waal: wethouder met een missie	39
Nieuw licht op de geschiedenis van de Kweekschool voor Zeevaart	41
Agenda	42
Bedrijfsleden HVOL	43
Piet de Baar krijgt Leids Lakenloodje	44

Nota Bene

U hebt nog tot eind juni de tijd om uw voorstellen in te sturen voor de twee Oud Leidenprijzen. Er is een prijs voor wetenschappelijke prestaties op het gebied van de Leidse historie. Daarover buigt zich een vakjury om te bepalen welk werk in de periode 2012-2016 de prijs dient te krijgen. Daarnaast is er de publieksprijs: u kunt voorstellen doen voor in het oog springende activiteiten van allerlei soort en maat die de historie van Leiden over het voetlicht brengen bij een algemeen publiek. De jury van deze prijs zal een selectie maken en daarna is het woord aan datzelfde publiek om te stemmen. Er is al veel voorgedragen, maar er mag nog wat bij: per slot is er maar eens in de vijf jaar kans op het winnen van deze prijs. (Ik merk terzijde op, dat het helemaal niet gek is als u eigen werk of dat van vrienden of familie voordraagt.)

De HVOL heeft elk jaar een vipborrel voor al die tientallen mensen die onder de paraplu van onze vereniging actief zijn en zich vaak vrijwel dagelijks bezighouden met onderzoek, gesprek, vergaderen, schrijven, redigeren, organiseren enzovoort omdat zij een hart hebben voor de Leidse historie en met hun inzet willen bijdragen aan de bloei van de HVOL. Onlangs werd door deze vips een glaasje gedronken en wat bijgepraat, nadat een dankjewel was gesproken namens de andere leden die van de resultaten van alle inspanningen kunnen genieten. En al dat werk loont. Het bestuur prijst zich gelukkig met de toenemende belangstelling voor de HVOL. Onder andere dankzij het duolidmaatschap ziet u in dit nummer een ongekend grote lijst met nieuwe leden. De HVOL heeft nu bijna 2500 leden. Daarnaast is ook het aantal bedrijfsleden toegenomen en daarvan is de grens evenmin bereikt. Er is dus reden voor enige tevredenheid, maar er blijft ook te wensen. Met name zou een groter bestand van jongere leden kunnen voorkomen, dat

het succes van de groei door loop van de natuur wordt teruggedrongen. Het bestuur zal zich inzetten om die groep meer te bereiken (ik doel bijvoorbeeld op studenten en dertigers en veertigers) en te verleiden tot een lidmaatschap. Als u suggesties hebt op dit punt, dan houdt het bestuur zich daarvoor zeer aanbevolen. Tijdens de vipborrel heb ik de algemene oproep gedaan om suggesties in te sturen als het gaat om nieuwe activiteiten, verbetering van bestaande activiteiten, organisatorische zaken enzovoort. Een ledenvergadering vindt maar een keer per jaar plaats, dus voelt u zich vooral vrij om het bestuur te voorzien van uw idee of commentaar buiten die ALV om. Mail naar info@oudleiden.nl. Onlangs verscheen een boek over Cees Waal, geschreven door Frits van Oosten, waarin met name aandacht wordt geschonken aan de rol die Waal als wethouder (hij was overigens (later) ook voorzitter van de HVOL) speelde bij de binnenstadsvernieuwing. Het is een boeiend boek, waarmee ook duidelijk gemaakt wordt, dat de relatief recente geschiedenis van onze stad het bestuderen meer dan waard is. U kunt via 'het winkeltje' van de HVOL (<https://www.oudleiden.nl/publicaties/41-beschikbare-publicaties>) het boek met korting aanschaffen. U ziet via die link meteen welke voordeeltjes er nog meer zijn, zoals de nieuwe druk van de *Historische Canon van Leiden* (nu ook in Engelse versie) en *Leienaars* van Piet van Sterkenburg of de *Gedemptegrachtenwandeling*.

NB. Ik wens u een mooie Leidse zomer met veel ontspanning en genoeg.

Rens Heruer



Notulen ledenvergadering van de Historische Vereniging Oud Leiden, gehouden op woensdag 29 maart 2017 in het stadhuis van Leiden

Aanwezig (bestuur): dhr. R. Heruer (voorzitter), dhr. G. Kramer (vicevoorzitter), dhr. V. Wijnands (penningmeester), dhr. E. Broesterhuizen, dhr. W. Bleijie, mevr. M. Hettinga, dhr. A. Brandenburg (secretaris).
Afwezig met kennisgeving: mevr. T. Schoonheim (bestuur), dhr. L. Kallenberg

Aanwezig overige leden: 74.

1. Opening

Voorzitter Heruer opent klokslag 19.30 uur de vergadering in de Burgerzaal van het stadhuis. Heruer heet een ieder welkom, in het bijzonder de ereleden, leden van verdienste en kunsthistorica Ankie de Jongh-Vermeulen. Zij verzorgt na afloop van de vergadering de lezing '100 jaar de Stijl'.



Theo van Doesburg, Contra-compositie VII (1924), recent aangekocht door De Lakenhal.

In zijn welkomstwoord dankt Heruer op voorhand de gemeente en haar personeel voor de gastvrijheid en medewerking aan de avond. Hij wijst verder op het bijzondere karakter van de vergadering omdat deze plaatsheeft in een jubileumjaar. Bij dit jubileum (115 jaar) wordt tijdens de dies in november uitgebreid stilgestaan, kondigt Heruer alvast aan. De voorzitter toont zich intussen in zijn nopjes met de aanwas van leden, in het bijzonder de vele tientallen nieuwe duodeden. Dit initiatief blijkt een succes.

2. Ingekomen stukken en mededelingen

Er zijn geen ingekomen stukken en mededelingen.

3. Notulen ledenvergadering 2016

De notulen van de ledenvergadering van 30 maart 2016 worden onder applaus en dankzegging aan de secretaris aanvaard. Er zijn geen opmerkingen.

4. Jaarverslag 2016

Het jaarverslag wordt met applaus en zonder opmerkingen omarmd en aanvaard. Voorzitter Heruer stelt na handopsteking vast dat een kleine meerderheid er nog altijd voor kiest dat het jaarverslag ook in Oud Leiden Nieuws (en dus op papier) blijft verschijnen (naast plaatsing op de site).

5. Financiële jaarstukken, verslag penningmeester en kascommissie

Penningmeester Wijnands meldt dat het moeilijk zal worden om komend verslagjaar 'de uitkomst op 0 te houden'. Hij wijst op de 'matige' rentepercentages bij de banken. Met de aanwas van duodeden rekent Wijnands op wat meer inkomsten via contributies. Hij onderstreept tevens het belang van bedrijfsleden. Wijnands hoopt dat ook deze categorie toeneemt met het oog op een gezonde balans. Hij doet een beroep op de aanwezige leden om melding te maken van mogelijke kandidaten voor het bedrijfslidmaatschap.

De penningmeester komt voor wat betreft de

begrotingscijfers met een enkele aanvulling. Er is sprake van een afrondingsverschil, waardoor het totale vermogen twee euro hoger uitkomt. Voorts is onder ‘Voorzieningen Jubileum’ 20.500 euro opgenomen. Dat moet worden gesplitst in 15.500 voor jubileumkosten en 5000 voor subsidies. De post ‘Nog te betalen onkosten’ vermeldt een bedrag van 1854 euro, dat moet zijn: 852 euro.

Het woord wordt vervolgens gegeven aan W. Laman, voorzitter van de kascommissie. Laman meldt dat mevr. Y. Lignac niet bij de controle-activiteiten aanwezig kon zijn, zodat hij samen met F. van Lelyveld de werkzaamheden ‘steekproefsgewijs’ heeft uitgevoerd. Omdat de kascommissie in het verleden ook uit twee leden bestond, beschouwt Laman dat als ‘niet onoverkomelijk’. Laman constateert met genoegen dat aan een eerdere wens – om bij het innen van contributie-gelden per lid zichtbaar te maken wat en wanneer is betaald – gevolg is gegeven. Hij rekt op een verdere optimalisatie. ‘Er is dus nog wel werk aan de winkel’.

De kascommissie stelt vast dat de balans een zo getrouw mogelijk beeld geeft van de vermogenspositie van de vereniging en verklaart zich akkoord met de verantwoording van opbrengsten en kosten in het verenigingsjaar 2016. De vergadering bekrachtigt vervolgens het voorstel van de kascommissie de penningmeester en het bestuur onder dankzegging te dechargeren.

Voorzitter Heruer dankt daarop de commissie voor haar werk. En in het bijzonder Laman die statutair moet aftreden. Staande de vergadering toont mevr. M. Moens zich bereid de plek van Laman in te nemen. Omdat niet duidelijk is of mevr. Lignac zitting blijft nemen in de kascommissie, stelt dhr. W. Peltenburg zich beschikbaar als ‘reserve-lid’. Daarmee wordt voldaan aan de wens van het bestuur om de nieuwe kascommissie weer uit

drie leden te laten bestaan. Onder applaus wordt met de samenstelling van de nieuwe kascommissie ingestemd.

6. Bestuurszaken

De bestuursleden Heruer en Kramer worden bij acclamatie en onder luid applaus herkozen voor een periode van vier jaar. Heruer als voorzitter van het bestuur; Kramer als bestuurslid. Kramer behoudt binnen het bestuur zijn rol als vicevoorzitter. Er waren geen tegenkandidaten.

7. Wat verder ter tafel komt

Mevr. I. Moerman is enthousiast over het ‘fantastische én leerzame’ kwartaalblad van de vereniging (Oud Leiden Nieuws). Zij vraagt wel alert te zijn op ‘wat slordigheden’ en hoopt in het vervolg op heldere informatie bij de boeken die tegen een gereduceerde prijs te koop worden aangeboden. Dhr. H. Blom doet als voorzitter van de Commissie Oud Leiden Prijzen een oproep toch vooral voordrachten in te dienen bij de secretaris (secretaris@oudleiden.nl). Dit kan tot 30 juni van dit jaar. Tijdens de dies in november worden een publieks- én wetenschappelijk prijs uitgereikt, bestemd voor publicaties of presentaties in de afgelopen vijf jaar in een historische context. Aan voordrachten (met name voor de wetenschappelijke prijs) is nog behoefte. Voorzitter Heruer vult aan dat de afgelopen jaren sprake is geweest van veel activiteiten rondom de historie van Leiden. Hij ondersteunt de oproep dan ook van harte: ‘Laten we met z’n allen nog eens goed nadenken’. Blom vraagt tevens aandacht voor de recentelijk verschenen herdruk van de *Historische Canon van Leiden* (ook in Engelstalige versie verkrijgbaar). Dhr. P. Terwen wijst op de vernieuwde website. Ziet er goed uit, maar functioneert volgens hem nog niet optimaal. Wanneer in het zoekvak het woord ‘bestuur’ wordt ingetikt, gebeurt er niets.

Voorzitter Heruer laat Terwen weten zijn opmerkingen ter harte te nemen, temeer daar de zoekfunctie een essentieel onderdeel is van de nieuwe website waar veel geld en energie in is gestoken. Dhr. J. Roeloffs dringt er bij het bestuur op aan toch vooral de vinger aan de pols te houden bij de ontwikkelingen rond Naturalis en dan met name voor wat betreft het oude pesthuis. 'Een gebouw met een prachtige geschiedenis waaraan een verstandige invulling moet worden gegeven'. Vicevoorzitter Kramer zegt in een reactie dat het bestuur 'goed volgt wat daar gebeurt'. Hij belooft dat het bestuur zich zal blijven inzetten voor behoud én een waardige bestemming van het pand.

8. Rondvraag

Dhr. Terwen uit zijn zorgen over de Morspoort. De jongste aanpassingen aldaar zijn hem een doorn in het oog. Hij weet dat het bestuur zich eveneens heeft gekant tegen de aanpak, maar vindt dat er meer 'daadkracht' moet worden getoond. Hij roept het bestuur op zich in deze kwestie actiever op te stellen. Bestuurslid Kramer – tevens voorzitter van de commissie Historisch karakter van de stad – herinnert eraan dat destijds door de gemeente een 'basisfout' is gemaakt door bij de herinrichting van het Morspoortplein geen omgevingsvergunning te verlangen. Omdat B en W en de raad zich akkoord hebben verklaard, is het in zekere zin een gelopen koers.

Ook binnen de Erfgoedkoepel – een samenwerkingsorgaan van erfgoedverenigingen en -organisaties – staat de Morspoort echter nog steeds op de agenda en behoudt zo de volle aandacht. En daarmee eveneens van de HVOL, aldus Kramer. Toch vreest hij dat de aanpassingen dit jaar niet meer worden teruggedraaid. Blom bepleit als slotakkoord een burgerinitiatief 'tot herbouw van de Morspoort'.



De Morspoort.

9. Sluiting

Nadat is vastgesteld dat er geen verdere vragen zijn, wijst de voorzitter nog op enkele recente publicaties: de eerder door Blom genoemde *Leidse Canon*, de tweede druk van de *Gedemptegrachtenwandeling* van het Waterambacht en het boek *Leienaars* van Piet van Sterkenburg over 30.000 Leidse achternamen. Al deze uitgaven, en nog vele andere, zijn voor HVOL-leden met korting verkrijgbaar (via promotie@oudleiden.nl).

Heruer dankt tot slot alle aanwezigen voor hun komst en alle HVOL-vrijwilligers voor hun vaak tomeloze inzet. Na een oproep om zoveel mogelijk leden te werven voor het zeer bescheiden bedrag van slechts 20 euro, sluit de voorzitter rond 20.15 uur formeel de vergadering. Ankie de Jongh-Vermeulen neemt daarna de microfoon over voor haar lezing over De Stijl.

Het rek op het dak van de Waag

Bij het beschrijven van de foto's in de HVOL-Beeldbank kwamen we het bijgaande plaatje tegen. De Waag in 1895 met een opvallende constructie op het dak. Wat was de functie van dit rek op het dak? Een mooi uitzoekklusje, dat onlangs ter sprake kwam bij het overleg van de beschrijvers van de Beeldbank.



De Waag in 1895 (foto: Beeldbank).

Het rek diende voor de kabel distributie voor telefonie. Op de eerste etage van de Waag stond vanaf circa 1895 tot in 1928 een telefooncentrale. Dit rek stond zo hoog omdat maar weinigen in die tijd telefoon hadden. Daarom werden de draden hoog over de bewoning direct van de abonnees naar de centrale geleid. Kabels in de grond kwamen pas later, na 1923, toen meer mensen zich een telefoon konden permitteren en de PTT in beeld kwam.

Belangrijke jaartallen omtrent vaste telefonie rond 1900:

- 1852: In Nederland wordt de Rijkstelegraaf opgericht. Er kan nu een telegram worden verstuurd.
- 1881: Op 1 juni stelt de Nederlandsche Bell-Telefoon Maatschappij (NBTM) in Amsterdam haar eerste Nederlandse openbare telefoonnetwerk in gebruik. Er zijn dan 49 abonnees.
- 1884: De NBTM heeft in 19 steden lokale 'telefoonbureaus' ingericht.
- 1888: De NBTM neemt de eerste interlokale verbinding tussen Amsterdam en Haarlem in gebruik.
- 1893: Oprichting van de 'Administratie der Posterijen en Telegrafie'.
- 1913: Het rijk begint met het inrichten van telefoonnetten.
- 1915: De 'Administratie der Posterijen en Telegrafie' wordt het 'Staatsbedrijf der P&T'. Er zijn nu 75.000 abonnees.
- 1923: Het 'Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie' (de PTT), wordt opgericht.



Oude telefooncentrale (bron: Wikipedia).

Hoe ging dat telefoneren in het begin? Telefoons hadden in 1881 nog géén nummer. Wanneer een abonnee verbinding wilde maken met een ander toestel, werd aan de slinger van het toestel gedraaid (opbellen) zónder de hoorn op te pakken. De wisselstroom activeerde de bel/zoemer van de telefoniste. Pas daarna werd de hoorn van de haak opgenomen om te kunnen spreken.

De telefoniste maakte contact door één klink van een vrij verbindingskoord in de stop van de abonnee op het verticale deel van de centrale te drukken (ze maakte een stopcontact) en vroeg met wie de abonnee wilde spreken. Daarna drukte ze de andere klink van het koord in de stop van de gevraagde abonnee. Met een draai aan haar slinger, liet ze de bel van de gekozen abonnee rinkelen. De abonnee pakte de hoorn op, de bel stopte en de hoorn werd verbonden met de telefoniste. In die tijd meldde de telefoniste wie er aan de andere kant zat. Met een schakelaar verbond de telefoniste de twee abonnees, en dan was zij gereed voor een andere verbinding. De belkosten werden handmatig bijgehouden.

Voor het verbreken van de verbinding, legde beide abonnees hun hoorn op de haak. De lijnen werden weer aan de generator in de toestellen verbonden. Een draai aan de slinger (afbellen) was de melding aan telefoniste om de klinken uit de stoppen te trekken. Let wel, dit principe werkt nú in 2017 nog zo, echter zónder telefonist(e) en volautomatisch. In 1962 (!) zijn alle telefooncentrales in Nederland volledig - elektromagnetisch - geautomatiseerd. Nederland was het eerste land in Europa met een volledig landelijk geautomatiseerd telefoonnet.



Telefoon, begin 20ste eeuw (bron: Catawiki).

Toen je zelf nog moest slingeren, sprak men van een lokaal batterijsysteem. Een telefoontoestel had een eigen (lokale) batterij en een generator (met die handslinger). Vanaf het moment dat er automatisch kon worden getelefoneerd, werd de spanningsvoorziening vanuit de centrales geregeld (het zogenaamde centraal batterijsysteem). In district- en knooppuntcentrales stond een batterij van accu's opgesteld om spraak mogelijk te maken, samen met een bel- en toonmachine voor diverse tonen: het oproep-sigitaal, de ingesprektoon, de informatietoon en het belsignaal. De telefonistes waren inmiddels vervangen door rijen rekken met schakelmateriaal. Al die ratelende kiezers veroorzaakten, zeker bij grote centrales, een hels kabaal en het was er erg warm.

Een dieselnoodaggregaat in de kelder zorgde ervoor dat als het openbare stroomnet zou uitvallen, het telefoonnet kon blijven functioneren. Dit is bij analoge verbindingen nu nog steeds het geval, echter bij bellen via het internet niet.

Over de hele wereld is het systeem van telefoneren hetzelfde. Allemaal volgens de IEEE-standaard. Dit staat sinds 1884 voor het *Institute of Electrical and Electronics Engineers*. Dit instituut maakt wereldwijd afspraken, met zo'n 165 landen en vele fabrikanten op gebieden van elektrotechniek en telecommunicatie. Sprekspanning, belspanning en belfrequentie kunnen per land afwijken, maar het principe is overal gelijk. En we kunnen, naast VOIP (Voice Over Internet Protocol: spraak over het internet), nóg steeds met een kiesschijfstoel naar Verwegistan bellen. Oók als de elektriciteit uitvalt. Wonderbaarlijk, niet?

Om terug te komen op het rek op de Waag. In veel buitenlanden hangen de telefoonkabels nog steeds bovengronds. Te duur of niet mogelijk om in te graven. Dat was in Nederland in het begin ook nog het geval, zelfs toen meer mensen telefoon kregen. Dit werd echter

te storingsgevoelig en begon bovendien een spaghetti van kabels boven de straten te veroorzaken. Daarom werden de kabels ingegraven, eerst in de steden. De telefoondraden lagen nu in dikke gepantserde kabels onder de keien, naast en onder de kabels voor gas en licht, de waterleiding en het riool.

Nog jaren lang echter werden de lokale telefoonlijnen naar de buitengebieden van de stad aan telefoonpalen opgehangen.

In de huidige internettijd is de kabelspaghetti opnieuw enorm toegenomen, maar nu ondergronds. Elke tv-en-internetleverancier heeft wel een kabeltje onder de keien liggen. Oppassen dus bij het graven van een geultje! Ondanks vastgelegde kabelschema's wordt er nog steeds te vaak een kabel of leiding kapot getrokken.

In de Beeldbank zijn diverse afbeeldingen aanwezig waarop het rek op de Waag is te zien. Soms een groot rek, soms een kleiner exem-

plaar. Na 1928 is het rek van het dak van de Waag verdwenen. De PTT had toen de kabels ingegraven waarmee in 1923 was begonnen. Wie in de Beeldbank meer foto's van de Waag wil bekijken, kan in het zoekvenster de termen 'Waag' of 'Aalmarkt' intikken. Dan komen alle Waagfoto's tevoorschijn, met of zonder rek.

Theo den Hollander



De Waag in 1901 (foto: Beeldbank).

Meewerken aan de beeldbank van de HVOL?

De werkgroep Beeldbank van de HVOL heeft grote partijen foto's in huis die op de beeldbank van de HVOL geplaatst worden. Vóór plaatsing in de beeldbank moeten enkele stappen gezet worden: scannen, kwalitatief herstellen van de beelden en beschrijven. Dit alles vindt plaats binnen de werkgroep, uitsluitend vrijwilligers. Met name voor de fase van het beschrijven zoeken we meer vrijwilligers. Er is veel werk te doen.

De stad ontdekken

Vraag je je af of dit een rol is die bij je past? Primair is het 'werk' leuk om te doen. Vrijwel niemand kent de stad zo goed, of hij leert er als beschrijver steeds meer bij. Het motto 'Leiden, stad van ontdekkingen' is letterlijk van toepassing op het werk aan de beeldbank. Een beschrijver krijgt niet alleen bekende objecten voor zich, maar komt daarnaast afbeeldingen tegen van gebouwen, beeldjes, gevelstenen, bruggen, ruïnes, enzovoort die hij vast niet allemaal op zijn duimpje kent. Als je bedenkt dat de fotograaf doorgaans weinig of geen informatie heeft meegegeven bij zijn foto's, is het een uitdaging om er een verantwoorde beschrijving aan toe te voegen. Werkenderwijs merk je dat er soms boeiende verhalen bij horen. In de beschrijving geef je hiervan een samenvatting en verwijzing.

Praktische punten

- Je hoeft geen geschiedkundige te zijn, maar vanzelfsprekend is interesse in historische ontwikkelingen wel op zijn plaats;
- Je werkt thuis aan je computer; enige vaardigheid met digitaal informatie zoeken is een pré;
- Je hebt een redelijk goede beheersing van de Nederlandse taal;
- Je krijgt begeleiding van de coördinator 'beschrijven';
- Je krijgt een handleiding met tips over omgang met het softwaresysteem, taalkundige tips, en een lijst met documentatie waar je informatie kunt zoeken;
- Communicatie met andere beschrijvers vindt plaats door elkaar periodiek tijdens een bijeenkomst te ontmoeten, en door via de mail hulp te vragen/geven aan medebeschrijvers;
- Je bepaalt in overleg met de coördinator je werkpakket.

Meer informatie nodig?

Wil je meer informatie voordat je beslist? Neem contact op via beeldbank@oudleiden.nl. We nodigen je dan uit voor een gesprek.

De rijke interieurs en het kostbare erfgoed in Leidse kerken

door Evelyne Verheggen

Woensdag 14 juni 2017, 20.00 uur, Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1

Kerken? Op vakantie in het buitenland loop je ze vrijwel automatisch binnen. Maar in Nederland? Als je religieus bent, kom je in de kerken van je eigen kerkgenootschap. En anders hooguit bij de uitvaart van een bekende. En dat terwijl we hier nog steeds een ongelooflijk boeiend kerkenlandschap hebben, ook in Leiden.

Dat hebben we mede te danken aan de tolerante Republiek van de Verenigde Nederlanden van de 17de en 18de eeuw, waar veel religies een onderdak konden vinden. We kennen allemaal de verhalen over de oude schuilkerken: kerken die niet als zodanig aan de buitenzijde op straat herkenbaar mochten zijn. Niet alleen katholieken moesten ‘ondergronds’, ook bijvoorbeeld remonstranten en luthersen mochten hun religie niet in het openbaar belijden.

In de 19de eeuw mocht religie weer openlijk worden gepraktiseerd. Verhullende voorgebouwen werden afgebroken en nieuwe beeldbepalende kerken werden opgetrokken. Vooral katholieken bouwden in de 19de en 20ste eeuw grote kerken. Het zijn soms schatkamers van erfgoed, meestal afkomstig uit afgebroken voorlopers. Maar ook in de nieuwe kerken werd veel liefde (en geld) geïnvesteerd in de versiering en aankleding van het gebouw. Niet alleen katholieken ‘versierden’ hun kerken, ook de overige godsdiensten besteedden veel aandacht aan het creëren van een ruimte geschikt voor samenkomst én belijdenis.

In deze tijd staan veel kerken op omvallen, de secularisatie is een gegeven feit. Wat te doen met



Koor van de Oud-Katholieke kerk aan de Zoeterwoudsesingel (foto: Arjan Bronkhorst).

alle kunstschaten die nog in kerken worden bewaard? Vaak hebben ze cultuurhistorisch een grotere waarde dan in geld is uit te drukken. Het erfgoed vormt een tastbaar bewaard relict van de emotionele identiteit van onze voorouders.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Museum Catharijneconvent brachten vorig jaar een monumentaal boek uit waarin het erfgoed en interieur van kerken onder de aandacht werd gebracht. Deze zomer openen veel godshuizen de deuren in het kader van ‘Het grootste Museum van Nederland’, een project om aandacht te vragen voor het onbekende en

verborgen erfgoed dat nu wordt bedreigd door kerksluitingen.

In deze voordracht zal Evelyne Verheggen de Leidse kerken belichten en dan niet de buitenkant, maar het interieur en het overgeleverde erfgoed dat nu nog steeds in Leidse kerken wordt bewaard.

Dr. Evelyne Verheggen studeerde kunstgeschiedenis in Leiden en promoveerde in 2006 in Nijmegen op een proefschrift over devotiegrafiek in de Noordelijke Nederlanden in de Gouden Eeuw. Ze werkt als erfgoeddeskundige en geeft lezingen en advies over religieus erfgoed (www.evelyneverheggen.nl).

Hutspot revisited

door Jacques Meerman

Vrijdag 8 sept., 20.00 uur, Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 30

Tot 1574 bestaan er geen Nederlandstalige hutspotrecepten. Het woord 'hutspot' bestaat dan wel, maar betekent iets anders dan een gerecht of het is alleen maar een vermelding zonder meer. Na 1574 wemelt het in elk Nederlandstalig kookboek ineens van de hutspotten.

Dat die in dure kookboeken staan, betekent dat ze bedoeld waren voor de goeude burgerij. De moeilijkheid is altijd geweest dat deze recepten tot diep in de 18de eeuw heel anders waren dan wat wij tegenwoordig 'hutspot' noemen. Het waren altijd in wezen simpele stoofgerechten van willekeurige soorten vlees of vis – tot zalmkoppen aan toe – opgesjikt met luxe specerijen en eventueel groenten. Dat stramien bestond al sinds het oudst bekende Franse *hochepot*-recept (Manuscrit de Sion, begin 14de eeuw). Wortelen kwamen er niet in voor, en die gerechten werden nooit gehusseld of gehutst, terwijl je dat qua etymologie toch zou mogen verwachten. Menige culinaire historicus heeft zijn of haar tanden stukgebeten op de vraag of zoiets in de ketel van Cornelis Joppensz of Gijsbert Schaeck kan hebben gezeten.

Pas rond 1740 verschenen de eerste recepten voor onze moderne wortelhutspot, maar een Spaanse en een Engelse bron bewijzen dat dit gerecht toen al minstens 125 jaar in de Noordelijke Nederlanden gegeten werd. Met die kennis gewapend kijken we nog eens naar Woudanus' schilderij over Weinsberg, een notariële akte uit Koudekerk en een artikel uit de Leydsche Courant van

1862. Er bestaan kennelijk twee verschillende gerechten die allebei 'hutspot' heten. Het eerste is het gerecht

Leidse hutspotingrediënten: peen, ui en klapstuk.



Beeld van de Leidse weesjongen Cornelis Joppensz met een ketel hutspot bij het station Lammenschans (foto: B.B.M. Jansen).

uit de luxe *hochepot*-traditie; die beheerste de Nederlandstalige kookboeken tot in de

18de eeuw en mondde in Vlaanderen uit in wat daar tegenwoordig 'hutsepot' heet. Het tweede is een veel strakker gedefinieerd en sociaal bescheidener streekgerecht uit het gebied tussen minstens Den Haag, Alphen en Amsterdam, met Leiden als geografisch middelpunt. De codificatie daarvan was rond het midden van de 19de eeuw voltooid. Lastig interpreterbaar, maar het signaleren waard is dat diverse koks met stadhoudelijke en koninklijke connecties bij die codificatie betrokken zijn geweest. En dan hebben we ons nog niet eens afgevraagd waar dat streekgerecht eigenlijk vandaan komt.

Jacques Meerman schrijft en vertaalt, liefst op gastronomisch gebied. Hij vertaalde onder andere Harold McGee, de Larousse gastronomique, Giorgio Locatelli en Claudia Roden en schreef bijvoorbeeld een vrolijke brievenroman over orgaanvlees (Hart en nieren, 1997), 1001 koks (2005) en Kleine geschiedenis van de Nederlandse keuken (2015). In september 2017 verschijnt zijn Kleine geschiedenis van de hutspot.

Symposium ‘Leidse identiteit(en)’

Op vrijdagmiddag 3 november zal er in de mooie traditie van het ‘minisymposium’, ingebed tussen de P.J. Blok-lezing en de dies van HVOL, weer een studiemiddag plaatsvinden waarin de aandacht zal uitgaan naar nieuwe onderzoeksperspectieven op het gebied van de Leidse geschiedenis.

Bij de minisymposia ligt de nadruk op uitdagingen, nieuwe mogelijkheden, lopend onderzoek en work-in-progress. Daarbij streven we naar een opzet waarbij allerlei aspecten en benaderingen van het verleden tot hun recht komen. Dat levert telkens een mooi palet van sprekers op die in een ‘flitslezing’ hun onderwerp zullen presenteren. Deze keer zal er ook actief aan het symposium worden meegewerkt door studenten van de opleiding Nederlandse taal en cultuur, die in de pauze graag aan de deelnemers persoonlijk verslag van hun onderzoek willen doen met posterpresentaties.

Dit jaar is het symposium gewijd aan het thema ‘Leidse identiteiten’ in al hun verscheidenheid. Van buitenaf presenteren steden zich al eeuwenlang bij voorkeur met een gemeenschappelijke identiteit. Elke stad gebruikt beelden, wapens, mythes en rituelen om zichzelf te representeren, om zich van een eigen karakter te voorzien. Deze symbolen zijn uniek en werken als een visitekaartje. Door concentratie van de specifieke kenmerken wordt actief een stedelijke identiteit gecreëerd. Tegelijkertijd spelen ook andere identiteiten van de stedelingen een rol, zoals hun gemeenschappelijke religieuze oriëntatie of buitenlandse herkomst, hun familie- en beroepsverbanden of deelname aan politieke facties

binnen de stad. Het onderzoek naar de interessante spanningen die deze tegenstellingen tussen eenheid en verscheidenheid opleveren, zal op dit symposium centraal staan.

Als sprekers zullen optreden Olga van Marion (neerlandica), Manon van der Heijden (historica), Dick de Boer (historicus), Zoran Kwak (kunsthistoricus), Julia Duijvekam (studente Nederlands), Chrystel Brandenburgh (ELO) en Cor de Graaf (ELO). Olga van Marion zal openen door nader in te gaan op de vraag uit haar Historische Lezing van 2016 naar de stedelijke identiteit in de Leidse stadslieiders, waarna we gezamenlijk een van die liederen ten gehore zullen brengen. In de volgende flitslezingen vertellen de sprekers over een breed scala aan onderzoeksprojecten, van vreemdelingen voor de Leidse rechtbank, loterijbriefjes van redrijkers, Leidse schilders (en de vraag of er een typisch ‘Leidse school’ bestaat), de onlangs ontdekte Leidse opera De Vrijheydt over het Leidse Oproer van 1784 (in de opera raken orangisten, patriotten en migranten slaags in een kroeg aan de Oranjegracht) tot een slotpresentatie van ELO over bronnen voor Leidse identiteiten.

Het symposium zal op vrijdag 3 november 2017 van 14.00 tot 17.00 plaatsvinden in de Burgerzaal van het stadhuis aan de Breestraat.

Najaarsexcursies naar Zierikzee en Den Haag

In het najaar staan er twee excursies gepland. Op 16 september gaan we naar Zierikzee en op 7 oktober naar Den Haag. Aan het precieze programma van deze excursies wordt nog gewerkt. Hierbij alvast wat achtergrondinformatie, waarmee u zich kunt inlezen. Raadpleeg voor meer informatie over programma, prijs en plaats en tijdstip van verzamelen de HVOL-website en de digitale nieuwsbrieven van de komende tijd.

Zierikzee

In de 11de eeuw liep de hoofdstroom van de Schelde langs de Zeeuwse eilanden Schouwen en Duiveland. In 1012 ontstond er na een zware storm een brede en diepe kreek tussen deze eilanden, de Gouwe. Vanuit de Gouwe liep er een smallere kreek Schouwen binnen: de Ee, een Oudnederlands woord dat ‘water’ betekent. Aan dit water ontstond Zieriksee, wat later werd aangepast tot Zierikzee. Zierik is een oude jongensnaam en Zierikzee betekent dus oorspronkelijk ‘(plaats aan het) water van Zierik’.



De Noorderhavenpoort (foto: Wim Dool).

Zierikzee lag gunstig ten opzichte van de voornaamste handelsroutes van die tijd. Men was op velerlei handelsgebied actief. Er was haringvisserij op de Noordzee en men produceerde zout. De vleetvisserij (met een drijvend rechtstaand net) leverde goede inkomsten op. De vangst

werd in Engeland verkocht. Tijdens de periode dat er niet of weinig gevestigd werd, verhuurde men de haringbuizen. Ook de scheepsbouw werd belangrijk, evenals de lakenindustrie (net als in Middelburg). Ook maakte men meekrap (rode kleurstof).

De stad was goed verdedigbaar, mede door de twee haventorens, de Noorder- en de Zuiderhavenpoort en door de Nobelpoort die het noorden van de stad afslot. Er waren hoge stadsmuren en grachten. Boven alles troonde de toren van grootste kerk van Zeeland, de Sint Lievensmonsterkerk.



De Sint Lievensmonstertoren (foto: Wim Dool).

Vanaf de 12de eeuw was de graaf van Holland ook in Zeeland de baas. Wel was er vaak oorlog met Vlaanderen over de Zeeuwse heerschappij. Het bekendste conflict was na de Guldensporenslag in 1302 waar de Vlamingen de Fransen verslagen hadden. Heel Zeeland, op Zierikzee na, viel toen ten prooi aan de Vlamingen. In 1304 werd de stad opnieuw door de Vlamingen aangevallen, maar met hulp van de Franse koning lukte het graaf Willem III van Holland om de Vlamingen te verslaan. Als dank voor de trouw en standvastigheid kreeg de stad diverse privileges van de graaf, waardoor zij haar handelspositie kon verstevigen. Vooral de Oostzeehandel nam daarna sterk toe.

De scheepsbouw en scheepvaart zijn lang erg belangrijk gebleven. Zo bestelde hertog Albrecht van Beieren in 1398 in Zierikzee 25 schepen met bemanning voor zijn strijd tegen de Friezen en in 1506 bestond de vloot die Philips de Schone en Johanna van Castilië (de ouders van Karel V) naar Spanje bracht, ook voor het grootste deel uit schepen van Zierikzee.

Helaas bleven de gunstige omstandigheden niet voortduren. De stad werd het slachtoffer van de strijd over de opvolging van graaf Willem VI, tussen Jacoba van Beieren en Philips de Goede. Philips nam in 1426 de stad in, maar behandelde de inwoners mild. Dat werd anders na een conflict met Karel de Stoute die de stad al haar privileges ontnam. De doodsteek voor de stad was echter de verandering van de hoofdstroom van de Schelde en daarmee ook de verandering van de scheepvaartroutes. De Gouwe verzandde en de schorren tussen de buureilanden werden ingepolderd. Zo bleef alleen het Dijkwater over als verbinding met het water van de Oosterschelde. Daarnaast vonden er diverse rampen

plaats, er woedden verschillende branden, de pest brak uit en de stad kende ook enkele scheepsrampen. Tot overmaat van ramp werd een groot deel van Schouwen ook nog eens door de zee verzwolgen.

In de Tachtigjarige Oorlog namen de Geuzen de stad op 8 augustus 1572 in, maar in 1575 moest de stad zich weer overgeven aan de Spanjaarden. Niet voor lang, want door de muiterij van de Spaanse soldaten werd de stad na enkele maanden alweer vrijgegeven.



De Nieuwe Kerk (foto: Wim Dool).

Einde 16de eeuw ging het weer beter met de stad, die ook belangen kreeg op Duiveland. Zierikzee werd na Middelburg de tweede stad van Zeeland. Er kwam een nieuw stadhuis en een nieuwe gevangenis: het Gravensteen. Net als in Leiden werd hier recht gesproken en werden er voor het gebouw executies uitgevoerd. Op de toren (de Dikke Toren) na, die door geldgebrek nooit is af gekomen, was de Lievensmonsterkerk ook afgebouwd. De oorspronkelijke kerk is in 1832 door brand verloren gegaan. Zij werd vervangen door een zogeheten Waterstaatkerk (zoals de Hartebrugkerk in Leiden), de Nieuwe Kerk. Naast de kerk staat een standbeeld van mr. Pieter Mogge, die voor Zierikzee een hogeschool

wilde financieren. Dat plan werd uiteindelijk geboycot met name door de Leidse universiteit.



Standbeeld van mr. Pieter Mogge (foto: Wim Dool).

In de Eerste Wereldoorlog werd in Zierikzee de opvang verzorgd van Vlaamse vluchtelingen. Per vergissing werd de stad in die tijd door een Brits vliegtuig gebombardeerd. In de Tweede Wereldoorlog waren er veel Duitse militairen gelegerd in Zierikzee. In 1944 werd Schouwen-Duiveland door de geallieerden onder water gezet. Het grootste deel van Zeeland is dan al

bevrijd, maar Schouwen-Duiveland heeft tot de capitulatie van de Duitsers in mei 1945 op zijn bevrijding moeten wachten.

In februari 1953 vond in Zeeland de watersnoodramp plaats. Het eiland Schouwen-Duiveland werd daarbij zwaar getroffen. Een groot deel ervan lag immers onder zeeniveau. Het herstel kostte veel tijd, moeite en geld, maar in de nacht van 6 op 7 november 1953 wordt in Ouwerkerk het laatste stroomgat met vier caissons gesloten. Tegenwoordig is in deze caissons het Watersnoodmuseum gevestigd. In 1997 werd Zierikzee deel van de gemeente Schouwen-Duiveland en sindsdien huisvest het het gemeentehuis van deze gemeente.

Voorlopig programma Zierikzee 16 september

Met de bus vertrekken we van de bekende opstapplaatsen in Leiden en Oegstgeest naar Zeeland. Eerst brengen we een bezoek aan het Watersnoodmuseum in Ouwerkerk, waar we tijdens het nuttigen van een kop koffie en een Zeeuwse bolus een presentatie over de geschiedenis van de ramp zullen krijgen. Na het bezoek aan het museum gaan we naar Zierikzee, waar we lunchen. Daarna verkennen we de stad, in elk geval met een stadswandeling en een bezoek aan het Stadhuismuseum en het Gravensteen. In het relatief kleine stadscentrum is veel meer te ontdekken, daarover later meer.

Voorlopig programma Den Haag 7 oktober (wandeling en boottocht)

We verzamelen in de buurt van station Den Haag CS. Na de koffie volgen een stadswandeling en een boottocht met als thema 'Gedempte en ongedempte grachten van Den Haag'.

Inschrijven:

Vul het formulier op de website in (www.oudleiden.nl/activiteiten/excursies).

U kunt per lid of per twee duoleden één introducee mee laten inschrijven. Introducees betalen iets meer dan HVOL-(duo)leden, omdat de vereniging de excursies gedeeltelijk subsidieert.

Hebt u moeite met het invullen van het formulier?

Bel dan naar 071 3411533 (Wim Dool) of 071 5210752 (Rob Smit) en geef uw telefoonnummer via de telefoonbeantwoorder door. U wordt dan teruggebeld waarna een van

de leden van de excursiecommissie uw inschrijving voor u op de website zal zetten.

Betalen: Graag direct na de aanmelding de excursiekosten overmaken op bankrekening **NL67 INGB 0005 9012 64** t.n.v. Vereniging Oud Leiden. (NB let op dat u het juiste nummer gebruikt, aangezien de rekening voor de contributiebetaling dezelfde tenaamstelling heeft). Vermeld hierbij ook uw HVOL-lidmaatschapsnummer, de excursie waarvoor u zich inschrijft en het aantal personen (duolid en/of introducee) waarvoor u betaalt.

Duolidmaatschap blijkt gewild

De Historische Vereniging Oud Leiden heeft – sinds het verschijnen de vorige Oud Leiden Nieuws – weer veel nieuwe leden mogen begroeten. Mede vanwege het succes van het ‘duolidmaatschap’, kan de volgende, mooie lijst worden gepubliceerd:

B.N. Albers, A. America, W.J. van Amstel, J.H.M. Baijer, J. Barendse-Scholte, G. van den Berg, J.W.G. Birker-van Herten, A.J. Bloem-van Dalsen, A. Blom-Neuteboom, A.H. Bollemeijer, J.A. Boon, K.P.B. Brakenhoff-Crielaard, N. Brocken-van Peppen, M. Broesterhuizen-Gründemann, G. Brouwer-Kouwenberg, A.P. Buis-Azier, E.P. Chorus-Slavenburg, J. de Clercq-Kolkman, M. Cordia, S. van Dam-Kamsteeg, E.L. van Dee, C. Devilee-Schippers, M.C. Eenhuis, E. Engel, A.W. Everts-Kuik, M. Fasel-de Mooij, A. Filemon, P.M. van der Geer, H.M. Gijsman-Kruidenier, W.M. Heeman, M. van Hazendonk, W.G. Heesakkers-Kamerbeek, W.R.L. van der Heijden, M.J.P. Heruer-Van Graas, P.M.J. van Hoeken-Klinkenberg, N.M. van der Holst-Karstens, E. Hogendoorn-Hobby, D.L.M. Hooman, A. Hoytema, R.P. Hovestreydt-Snijder, M.A. de Jonge-Diepenveen, J.P.B. Ketel-Vooijs, R.H. Knigge, A.H. Köbben-van Vessem, F.P.I.M. Köster, A.A. Kramer-Rook, P. Kuijpers, A.J.J. van der Kwartel, A.A. Maas-Hofwijks, J. van der Meij, T. Meiners-Pieterse, G. Meyer-Boter, A. Mooijaart, J. Moree, J.J. Mosterd, R. Nouwen, A.M.G. Peltenburg-Looman, L.A. Peletier, H.A.M. Pierrot, W.P. Ploeg, F. Popp, R. Postma-Kip, H. Priemus, S.J. van der Raad, J.R. Rijpma, M. Ruijgh, H. van Rumt, M.S. Scheffers, J. Schipperijn, J.B.M. Schmidt-Laken, E. van Schooten, W.J.C. Schouten, D. Sjerp, J.J.L. de Soeten, J. de Swart, D. Taat, J.M.E. Teune-Beenhakker, J.H. Timmer, H.J. Timmers-Brosky, J.G. Tolboom, A. Trippenzee-Neuteboom, F.E.M. Valk-Witteman, P. van de Velde, P.J. Vellekoop, F. Vergeer, R. Verkerk, E. Vernier, A.M. Vister, J.M. Vogelenzang-Mulder, A. van der Waals, E. van der Wall, W.H. Weiland, D.J.S. Wesseldijk, W.B. Wieles-Maathuis, A. de Witt-Timmer, A.J. Witte, T. van der Wouden, S. Zilbermann

Van harte welkom allemaal!

Het station van Schelling

Bij het zien van de luchtfoto van het oude station van Schelling in Oud Leiden Nieuws van maart jongstleden komen er allerlei herinneringen boven. Omdat er (provisorisch) al twee sporen hoog zijn gelegd, is de oude, onmogelijk hoge houten brug over het oude spoor alweer afgebroken. Die brug besteed ik wel eens als ik op de fiets uit Oegstgeest kwam om naar het Gymnasium aan de Fruinlaan, de andere kant van de stad, te gaan en wachten voor de spoorbomen te laat komen betekende. Er was een goot om je fiets over te rijden en gelukkig had ik handremmen, hoe ik anders de duizelingwekkend hoge constructie had kunnen bestijgen, weet ik niet.

Aan de ziekenhuiskant van het station is Terweepark 3 waar ik later, begin 1960, heb gewoond, al afgebroken om ruimte te krijgen voor het grotere station. Men kent die ellende waar voor de goedkoopste de overkapping in de verkeerde richting ligt, de beloofde roltrappen aan de Warmondse kant er nooit zijn gekomen en er nu, tegen de beloften aan de gemeente in, toch poortjes voor de traverse staan. En wat een mooi station was het! Van het station dat er eerder was, herinner ik me weinig. Mijn twee jaar oudere broer en ik kwamen in de hongerwinter van 1944 eens terug uit de Morsch en bij de spoorwegovergang aan de Haagweg zeiden we 'Er is toch spoorstaking, over het spoor is korter naar Oegstgeest' en we namen de weg over de rails. Weinig wisten we dat de Duitsers de V-2's over dat spoor aanvoerden (en dan per vrachtauto naar de lanceerplaats in Wassenaar), zodat we opkeken toen we bij genoemde overweg met hoge brug omkijkend een bord zagen waarop



Het oude station van Schelling (foto: Beeldbank).

in het Duits stond dat iedereen die zich op het emplacement waagde 'erschossen' zou worden. Het station van Schelling van 1955 staat praktisch nog geheel op de foto. Links had het een slanke toren met klok, voor een weidse galerij met kolommen van gebouchardeerd beton en wat naar achteren, als ik het goed zie, twee liftschachten. Het beton had absoluut geen 'grauwe uitstraling'. Wie wil weten hoe mooi gebouchardeerd beton is, moet maar gaan kijken naar het interieur van Marcel Breuers Bijenkorf in Rotterdam, waar alle kolommen, voor zover ik weet, nog steeds hun gebouchardeerde oppervlak vertonen, met de donkere kiezels tussen het lichtere cement. Het was een uit Frankrijk afkomstig procedé dat ook in Engeland in de herbouw van Londen in de jaren 50 met veel succes is toegepast.

In de fietsenstalling aan de stadskant zou men nog van het gebouchardeerde oppervlak kunnen genieten van enkele kolommen van Schellings station, als daar niet (onder aanvoering van de architect van 1996) de 'Vanillebrigade' aan het werk was geweest, die overal in de stad waar ze maar de kans schoon ziet, mooie materialen in laffe kleur oversopt, om maar iets te noemen de heldere Bentheimer zandsteen van de bioscoop Trianon en van het Hofje van Brouchoven!

Wouter Kuyper

Werkgroep Geveltekens: bovenlichten, een nieuw aandachtsveld

De werkgroep Geveltekens zit niet stil. Leiden is een bron van veel interessante gegevens. Onze groep houdt zich bezig met zichtbare kenmerken in en aan huizen. Daarbij zijn diverse soorten tekens te zien. Zo zijn er gevelstenen met een afbeelding of symbool. Er zijn plaquettes die herinneren aan een bekend mens of instituut. Je hebt muurreclames.

We vinden er eerste steenleggingen die verwijzen naar het begin van het gebouw en de persoon die daar belangrijk bij was. Sinds kort gaan we ook op speurtocht naar bijzondere snijramen in het bovenlicht. Ook die vertellen iets over de (vroegere) bewoners en dat betekent dus eveneens een stukje geschiedenis van Leiden. Ben Veldstra, lid van de werkgroep, is de voortrekker ervan. Hieronder een uitleg over waar we naar op zoek zijn.

Wat is een bovenlicht?

Een bovenlicht is het raam boven de (voor)deur, dat er voor zorgt dat er licht in de gang valt. Pas in de loop van de 17de eeuw kregen de eerste huizen een gang. Voor die tijd viel je meteen met de deur in huis, in de woonkamer of de winkel wel te verstaan. Overigens kan een bovenlicht ook gesitueerd zijn boven een ander raam.

De huizen in de 17de eeuw hadden veelal glas-in-loodramen die bestonden uit kleine ruitjes. Dat kwam doordat men nog niet in staat was om groter vlakglas te maken. In de loop van de 17de eeuw kwamen de eerste houten sponningen in gebruik. Dat was goedkoper dan lood. Maar de ruitjes bleven nog steeds vrij klein. De benedenramen konden doorgaans worden toegedekt met houten luiken. De bovenlichten hadden zulke luiken niet.

Aangezien een bovenlicht boven de voordeur een centrale plaats in de gevel heeft, konden de



Hooigracht 27 (foto: Ben Veldstra).

mensen door er een ornament in te plaatsen, laten zien dat ze welgesteld waren. De eerste ornamenten kwamen dan ook voor in huizen van de gegoede burgerij. Ze werden gemaakt in de mode van de tijd. Er werd gewerkt met houten sponningen met daar tussenin kleine stukjes glas. Aangezien het ornament uit hout werd gesneden, worden dit ‘snijramen’ genoemd. Doordat de mode van de tijd steeds veranderde, kwamen er ook steeds weer andere typen snijramen. Meestal gaat een ontwikkeling van heel simpel naar steeds ingewikkelder. Bij de snijramen zien we eigenlijk het omgekeerde. De oudste snijramen zien er heel complex uit, terwijl de latere juist heel sterk vereenvoudigd zijn.

Wanneer spreek je van een snijraam?

Hoewel de roeden nodig waren om kleinere stukjes glas vast te zetten, heeft de term snijraam betrekking op het houtsnijdersvak. Denk maar aan de uitdrukking ‘dat snijdt wel/geen

hout'. Ook als er in de 19de eeuw en daarna een complete glasruit achter het houtgesneden ornament geplaatst wordt, kun je dus nog steeds van snijraam spreken.

De ouderdom van een bovenlicht correspondeert maar in zeldzame gevallen met de ouderdom van het pand. De houten snijramen zijn aan vermolming onderhevig en wanneer het tijd werd om het bovenlicht te vervangen, werd gekozen voor een nieuw bovenlicht in de dan gangbare stijl. Het snijraam is dus óf even oud óf jonger dan de gevel.



Rapenburg 94, een snijraam in Lodewijk XVI-stijl (foto: Ben Veldstra).

De oudst bekende snijramen stammen uit de tijd van Lodewijk XIV (1700-1750). Ze zijn dan nog niet erg in de mode. Het bovenlicht fungeert aanvankelijk als een vooruitgeschoven 'post' van het binneninterieur. Het moet indruk maken op de bezoeker. Gaandeweg de Lodewijkstijlen komen er meer snijramen. Aan Amsterdamse grachtenpanden zie je dat er in het eerste kwart van de 19de eeuw erg veel ambitie was om een snijraam te laten maken. Men zag

het van elkaar en de een wilde natuurlijk niet onderdoen voor de ander.

Rond 1850 komt de industrie met gietijzeren levensbomen. Dan kan ook de minder welgestelde boer en burger zich een ornament in het bovenlicht permitteren. Snijramen hebben dan, voor zover ze nog gesneden worden, hun beste tijd gehad. De roeden worden smal en zonder versiering en de timmerman kan het leveren. Er hoeft geen vakbekwame houtsnijder meer aan te pas te komen.

Rond 1880 doet de portiek zijn intree in de gevel. Dit gaat samen met de terugkeer van het glas-in-lood in het bovenlicht en met tegelta-bleaus langs de zijkanten van de portiek (Jugendstil).



Breestraat 24, aangebracht in 1992 (foto: Hans de Sterke).

Pas nu in onze tijd zijn er weer meer houtsnijders actief en komen er weer nieuwe snijramen in het publiek domein. De Leidse binnenstad heeft van alle perioden wel iets moois bewaard. Ga maar kijken. En wil je je graag meer met snijramen bezig houden, word dan lid van onze werkgroep Geveltekens. Mail voor meer informatie over de werkgroep naar voorzitter Alexander Geertsema (geertsem@xs4all.nl).

Ben Veldstra

De werkgroep Geveltekens zoekt nieuwe leden

Leiden is de stad van ontdekkingen, ook nu zijn er nog altijd details die niet eerder ontdekt zijn. Geveltekens aan huizen, scholen, bedrijven en nog veel meer, die vergeten worden of door nieuwbouw verdwijnen. De werkgroep Geveltekens stelt zich tot doel dit te voorkomen, ze zijn uiteindelijk een stukje van ons historisch Leiden. Die tekens zijn gevelstenen met een voorstelling, geveltableaus, plaquettes die verwijzen naar personen of gebeurtenissen, naamborden van scholen en bedrijven, eerstesteenleggingen en nog veel meer.

Wij gaan dit doen door:

- Alle geveltekens op te zoeken en te fotograferen.
- Waar mogelijk mee te werken aan de restauratie van tekens die beschadigd of verweerd zijn.
- De verhalen achter de geveltekens, vaak stukjes Leidse geschiedenis te leren kennen, op te zoeken en vast te leggen.
- Alle gegevens te archiveren en te ontsluiten op de websites van de HVOL en van Erfgoed Leiden (<https://oudleiden.nl/activiteiten/geveltekens>).
- Wandelingen samen te stellen waarin een aantal geveltekens toegelicht wordt. Deze wandelingen zijn te vinden op de website. Ook kan er een aanvraag gedaan worden om voor een groep deskundige begeleiding te krijgen.
- Geld te zoeken voor alle activiteiten. De gemeente Leiden helpt in bijzondere gevallen bij restauratie en herplaatsing. Veelal zijn we afhankelijk van sponsors, die zoeken we bij speciale projecten.

Kortom, we zoeken mensen die voor een of meer van de bovengenoemde gebieden belangstelling hebben en die actief willen meewerken in werkgroepverband. Stadkenners, fotografen, archiefonderzoekers, IT'ers, sponsorwervers, schrijvers en rondleiders. Wekt dit uw interesse, maar weet u niet of het wat voor u is, kijk dan op onze website, meld u vrijblijvend aan als belangstellende en kom op een van onze werkvergaderingen. Mail voor meer informatie naar Alexander Geertsema, voorzitter van de werkgroep Geveltekens (geertsem@xs4all.nl).

Dik Kompier

Stadstuinderij Het Zoete Land, oase van rust in de stad

Langs de Zoeterwoudsesingel, ter hoogte van de Cronesteinkade, ligt stadstuinderij Het Zoete Land. Op deze tuinderij verbouwen 25 vrijwilligers onder begeleiding van de tuinder meer dan honderd soorten groenten, kruiden, bessen en bloemen. Honderd donateurs maken het mede mogelijk dat de tuin kan bestaan en delen in de oogst gedurende 30 weken per jaar.

Hiernaast realiseren we sociaal-educatieve projecten zoals activiteiten voor bewoners van het naastgelegen verzorgingstehuis de Lorentzhof, voedsellessen aan schoolklassen en het opleiden van stagiairs afkomstig van de landbouwschool.



Stadstuinderij Het Zoete Land aan de Zoeterwoudsesingel (foto: Jessica Zwartjes).

Ligging aan het Singelpark

Het idee voor een stadstuinderij aan de Leidse singel is ontstaan in 2012 toen wij (Jessica Zwartjes en Marijtje Mulder) benaderd werden door stichting Vrienden van het Singelpark. Er werd gezocht naar een locatie voor stadslandbouw. De locatie die het is geworden ligt gunstig gezien de aanwezigheid van verschillende lagen begroeiing erlangs (meer biodiversiteit zorgt voor minder kans op plagen), de schone grond en de ligging aan de wandel- en fietsroutes tussen stad, woonwijken en ommelanden waardoor de tuin veel bezoekers trekt.

Lokale voedselvoorziening, vroeger en nu

Het Zoete Land is een initiatief van stichting Leiden Oogst. Deze stichting is in 2014 opgericht met als doel meer lokaal en duurzaam verbouwd voedsel op de Leidse borden te krijgen. In het verleden was het gebruikelijk om in de directe omgeving van de stad voedsel te verbouwen voor de stedelingen, zo ook in de directe omgeving van Het Zoete Land. Dit was noodzakelijk gezien de beperkte transportmogelijkheden en de nabijheid van meststoffen afkomstig uit de stad. Vergeleken met nu was de variatie aan voedingsmiddelen zeer beperkt. Vandaag de dag zijn transportmogelijkheden groter dan ooit en worden voedselgewassen de hele wereld over gesleept, waardoor het aanbod van voedsel ongekend groot en gevarieerd is. Dit heeft

een keerzijde gezien de milieubelasting als gevolg van transport en de verplaatsing van mineralen: waar elders verarming van bodems optreedt, is in Nederland een mestoverschot ontstaan.



Er is ook ruimte voor bloemen op de stadstuinderij (foto: Jessica Zwartjes).

Met Het Zoete Land grijpen we enerzijds terug op de goede gebruiken van de vroegere lokale voedselproductie en anderzijds maken we gebruik van de nu beschikbare kennis over bijvoorbeeld rassenkeuze. Het composteerproject dat we zijn gestart is zo'n voorbeeld: vroeger heel normaal, nu weer nuttig met het streven de mineralenkringloop te sluiten. Groente-, fruit- en tuinafval wordt in de binnenstad momenteel niet opgehaald, waardoor waardevol organisch materiaal verloren gaat. Vanaf nu kunnen bewoners hun gft-afval (mits minimaal 80% afkomstig van biologische producten) inleveren op Het Zoete Land. Wij maken er compost van en verhogen hiermee de bodemvruchtbaarheid. We willen een inspiratiebron zijn en laten zien hoe voedsel verbouwen op een manier kan die samen gaat en rekening houdt met natuurlijke processen.

Leidse hangers en aardappelen van Carolus Clusius

De donateurs die oogsteelnemer zijn, genieten



Gedurende 30 weken per jaar wordt er geoogst (foto: Jessica Zwartjes).

van het wekelijkse bezoek aan de tuin. Naast de rust die er heerst te midden van de stadse drukte, maken ze kennis met een grote variatie aan gewassen. We telen de gebruikelijke groenten als broccoli, sperzieboontjes en sla, maar verrassen mensen ook graag met rassen die niet in de winkel te krijgen zijn: radijsjes in verschillende kleuren, rode spitskool, Nieuw-Zeelandse spinazie, haverwortel en eetbare bloemen zijn hier voorbeelden van. Pastinaak is de voor Leidenaren bekende wortelgroente die we elk jaar telen voor de hutspotmaaltijd. Rond 3 oktober kunnen Leidenaren zelf de wortels oogsten en de hutspot bereiden op de tuin onder leiding van koks.

We telen ook het aardappelras Carolus, vernoemd naar Carolus Clusius, die vanaf 1594 hoogleraar in Leiden was en ook de Hortus onder zich had. Deze aardappel blijkt resistent te zijn tegen de aardappelziekte Phytophthora, wat in de biologische teelt een groot voordeel is gezien de grote uitbraken van de laatste jaren en de geringe mogelijkheden om in te grijpen. Ook nieuw dit jaar: 'Leidse hangers', bruinkokende tuinbonen. Wat hier de geschiedenis van is, weet ik niet. Wel laat het zien dat oude rassen in sommige gevallen weer leuk en nuttig zijn om te telen en het mooi zou zijn als deze niet verloren gaan.

Bent u nieuwsgierig geworden naar Het Zoete Land? De tuin is altijd te bezoeken. Meer informatie vindt u op www.hetzoeteland.nl of op <https://www.facebook.com/hetzoeteland>.

tuinder Jessica Zwartjes

Bedreigde kunstwerken van Henny Bal en Frans van der Veld in Leiden Zuidwest

De meeste monumentale kunst in Leiden uit de wederopbouwperiode vinden we in scholen en kerken. Vooral de kunstwerken in schoolgebouwen zijn bijzonder kwetsbaar. De gebouwen worden intensief gebruikt en moeten regelmatig worden aangepast aan de eisen van de tijd. Dat gaat vaak ten koste van de monumentale kunst. In veel gevallen worden gebouwen afgebroken en verdwijnen de kunstwerken.

Een dergelijk lot bedreigt ook de oude locatie van de Leo Kannerschool aan de César Franckstraat 1-3. Bij het betrekken van de nieuwbouw van de school in augustus 2016 sprak de directeur tegenover het *Leidsch Dagblad* de hoop uit dat deze oude locatie meteen zou worden gesloopt. Oorspronkelijk zat hier de St. Franciscusschool. Deze werd in 1963 gebouwd naar een ontwerp van gemeentearchitect Theo K.J. Koch. Later was in dit gebouw en het naastgelegen pand van de protestantse Koningin Emmaschool aan de César Franckstraat 5 basisschool voor speciaal onderwijs De Wissel gehuisvest. Met de sloop van het schoolcomplex aan de César Franckstraat zou echter ook een uniek kunstwerk verdwijnen, een plastiek van de Noordwijkse kunstenaar Henny Bal (1915-2012).



Henny Bal, scherfmozaïek voormalige St. Franciscusschool, gevel Bizetpad (foto: Jos Hooghuis).

Het kunstwerk van Bal beslaat de gehele breedte van de zijgevel van het gebouw langs het Bizetpad. Het bestaat uit 24 betonblokken van 60 x 100 centimeter. In het cement heeft Bal langs allerlei lijnen de smalle kanten van stukken gekleurde tegels aangebracht. Bal gebruikte tegels in de kleuren petroleumgroen, grijs, crème en zwart met een enkel rood accent. De architect gebruikte dezelfde tegels in de kleuren grijs en wit in de vloer van de hal en gangen. Men noemt dit kunstwerk wel een scherfrelief of scherfmozaïek. Scherfmozaïeken waren populair in de periode van de wederopbouwkunst. Daarvoor gebruikte men afval van tegel- en potfabricage. Het kunstwerk van Bal is echter zo omvangrijk dat Bal hiervoor niet voldoende tegelscherven kon krijgen. Daarom moest hij zo'n 2400 tegels die nog intact waren, met hamerslagen verbrijzelen. Elk betonblok weegt circa 100 kilo en de tegelscherven steken ongeveer 8 tot 10 centimeter uit. Doordat de gevel op het noorden ligt, is de reliëfwerking bijzonder sterk. Het hele reliëf is 12 meter lang en 1,2 meter hoog. Henny Bal werkte na zijn opleiding aan de Academie van Beeldende Kunsten in zijn geboorteplaats Rotterdam aanvankelijk in een impressionistische stijl. Eind jaren 1950 koos hij voor een meer abstracte en experimentele richting. Hij maakte schilderijen en wandschilderingen maar trok vooral de aandacht met zijn metaalplastieken. Bal ontwierp kunstwerken voor scholen in



Frans van der Veld, muur met keramisch reliëf, noordzijde, voormalige St. Janschool, Bizetpad (foto: Jos Hooghuis).

Noordwijk, Spijkenisse, Nieuwe Tonge, Gorcum en Katwijk. Als beeldhouwer was hij autodidact. In 1962 exposeerde hij samen met een aantal leerlingen in Stedelijk Museum De Lakenhal.

In 1978 verhuisde de St. Janschool voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden naar het pand César Franckstraat/Bizetpad. Voorheen was deze school gevestigd op Rapenburg 48. Bij gelegenheid van de verhuizing werd op de speelplaats een 'speelmuur' of 'kaatsmuur' onthuld, die was versierd door de kunstenaar Frans van der Veld uit Lisse. Het bakstenen muurtje is aan beide kanten gedecoreerd met een keramisch reliëf waarop sportende jongens en dieren zijn te herkennen. De knieën van een van de jongens lijken door het muurtje te ste-

ken, de andere jongen lijkt om het muurtje te rennen. De ronde gaten nodigen uit tot een balspel. Schilder en beeldhouwer Frans van der Veld (1940), die is opgeleid aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag, is nog volop actief en werkt intensief samen met zijn echtgenote Truus van der Veld, die eveneens beeldhouwer is. Hun werk is veelal figuratief.

Of de 'kaatsmuur' van Van der Veld bedreigd wordt, is niet bekend. Het kunstwerk van Henny Bal dreigt echter te verdwijnen als de voormalige St. Franciscusschool inderdaad wordt gesloopt. Daarmee zou een

kunstwerk dat kenmerkend is voor de wederopbouwperiode en dat zeer vernieuwend was in de eigen tijd, helaas verloren gaan.



Frans van der Veld, muur met keramisch reliëf, zuidzijde, voormalige St. Janschool, Bizetpad (foto: Jos Hooghuis).

De Stem van Leiden redt verhalen

Mijn grootvader zaliger had de gewoonte om als hij oud plaveisel tegenkwam hard met de stalen punt van zijn wandelstok op de grond te tikken en onderwijl uit te roepen: 'Wat als die steentjes eens konden praten!' Bijvoorbeeld als we uit het bos kwamen en via het Bornsevoetpad langs de boerderijen naar kasteel Twickel liepen.

Wat voor mensen hadden daar in Twente ooit gelopen en wie en wat zaten er in de rijtuigen? Wat voor levens werden daar geleefd? Veldslagen en regeringswissels zijn altijd opgetekend, maar veel gebeurtenissen verdwijnen in het niets als niemand er verslag van doet. Pratende straatstenen als 'ooggetuigen' van het verleden, dat leek ons wel wat. Maar ja, het bleef natuurlijk een sprookje.

Soms denk ik nog aan de woorden van mijn opa als ik bezig ben als interviewer voor het oralhistory-project De Stem van Leiden. Bij De Stem geven we ooggetuigen van de Leidse geschiedenis een platform. We luisteren naar hun verhaal en stimuleren hen om te schetsen hoe het vroeger was. Iedere geïnterviewde heeft zijn eigen verhaal.

Pietje Bell

Interviewen doen we met z'n tweeën. Mijn interviewmaat Heleen Gombert en ik zijn al achter verschillende Leidse voordeuren te gast geweest. Van tevoren zoeken we naar de onderwerpen waarover de oudere Leidenaar graag en goed kan vertellen. Dat kunnen persoonlijke alledaagse zaken zijn. De oorlog komt natuurlijk bijna altijd om de hoek kijken.

Als interviewers leren we door de verhalen het Leiden van vroeger beter kennen.

Heleen: 'Hoewel alle verhalen over Leiden gaan, zijn ze allemaal verschillend. In het ene gesprek lag het accent vooral op de Leidse binnenstad: hoe zag die eruit? Welke winkels waren er?'



De groente-en-fruitkraam van de familie Van Loef op de Vismarkt in 1956 (foto: Bram van Vliet).

In een ander gesprek stond veel meer centraal het leven van een jongen uit een arm, vaderloos gezin, die al vroeg geld ging verdienen, zich ontwikkelde en zich opwerkte.'

Soms horen we anekdotes om van te smullen. Zoals bijvoorbeeld Pietje Bellstreken, handjes zand strooien in de zakken van schoongemaakte bonen voor de conservenfabriek of een verblijf als jong meisje op de vrouwenafdeling van een ziekenhuis. Ook zijn er natuurlijk de schrijnende verhalen zoals misbruik in een weeshuis en moeders die scheiden omdat vader alcoholist is.

Fascinerend

We hebben allebei geleerd om nog beter te luisteren. 'Mensen hun eigen verhaal laten vertellen, daar gaat het om. En dan proberen om niet te veel te onderbreken en te vragen', aldus Heleen.

'Ik heb Leiden beter leren kennen. Graag rijd ik door de Janvossensteeg, waar ik van veel panden de geschiedenis heb gehoord. En ik weet nu waar de Komkommerhof is!', voegt ze toe.



De Komkommerhof aan de 5e Binnenvestgracht in 1973 (foto: J.W.C. Postel).

We vinden het allebei fascinerend om de verhalen te horen. Wat hebben de mensen meege-

maakt? Hoe zijn ze geworden wie ze nu zijn? Hoe kijken ze zelf op hun leven terug? Interviews voor De Stem van Leiden verrijkt en verruimt onze blik. Na elk gesprek krijgen de transcriptie en de geluidsopname een plaats op de website van Erfgoed Leiden.

Interviewers van De Stem zijn eigenlijk verhalenredders. Zo dragen we een steentje bij aan een databank vol persoonlijke Leidse geschiedenissen.

Ook mijn grootvader vertelde bij vlagen over vroeger, maar vaak stak mijn oma daar een stokje voor. 'Man, houd eens op over de oorlog en denk aan je hart', zei ze dan. Je moet willen praten, maar ook mogen. De wandelstok van mijn opa staat tegenwoordig werkeloos bij mij in de gang. Als dat oude houten stokje eens kon vertellen ...

De Stem van Leiden is een zelfstandige werkgroep van de Historische Vereniging Oud Leiden en werkt samen met Erfgoed Leiden en Omstreken en met de vakgroep Geschiedenis van de Universiteit Leiden. Wilt u vertellen over vroeger of hebt u belangstelling om interviewer te worden? Neem dan contact op met destemvanleiden@oudleiden.nl.

**Met dank aan Heleen Gombert
Maaïke van Soest**

Nieuwe bedrijfsleden

Wij zijn heel blij met de aanmelding van de volgende nieuwe bedrijfsleden, die we van harte welkom heten bij onze vereniging: Grand café De Burcht • La Gro Advocaten • Macropa, Deelnames | Financiering | Beheer • Stichting Hofjes van de Diaconie • Universiteit Leiden

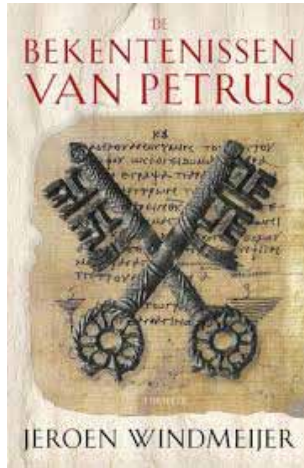
Het Petrusmysterie: Een speelfilm met Leiden in de hoofdrol

In juni 2015 verscheen bij de Leidse uitgever Primavera Pers De Bekentenissen van Petrus, een Da Vinci Code-achtige thriller die zich voor een groot deel binnen de Leidse singels afspeelt. We volgen Peter de Haan, archeoloog aan de Universiteit Leiden, en geschiedenisstudente Judith Cherev, die een eeuwenoud document op het spoor komen en verwickeld raken in een buitengewoon gevaarlijk avontuur.

In maart 2017 verscheen bij HarperCollins Holland de opvolger van dit boek, *Het Pauluslabyrint*, dat het tweede deel vormt van wat uiteindelijk een Leidentrilogie moet worden. In augustus verschijnt de Engelse vertaling van 'Paulus' en in 2018 de Tsjechische vertaling van 'Petrus'. Bij beide boeken zijn door stadsgids Sijbrand de Rooij wandelingen ontwikkeld, zodat lezers door Leiden kunnen wandelen met de hoofdpersonen. Nu al staan er op bol.com commentaren van mensen als 'na het lezen van dit boek wil ik graag Leiden snel eens gaan bezoeken!'.

Petrus, the movie

Maar nu lijkt het allemaal nóg spannender te kunnen! Eind 2016 werd ik benaderd door filmproducent Paul Ruven, drievoudig winnaar van een Gouden Kalf. Hij en regisseur Raynor Arkenbout hadden *De Bekentenissen van Petrus* gelezen en zijn ervan overtuigd dat hier een spannende, avondvullende speelfilm in zit. Stel je eens voor wat voor een visitekaartje dát voor Leiden zou kunnen zijn als dit werkelijkheid wordt! Een reclame van anderhalf-twee uur van onze schitterende sleutelstad, de film wordt een ode aan het mooie Leiden. In zijn brochure over de film schrijft Paul Ruven: 'Het is in wezen



een spannende tocht langs alle *highlights* van de stad. In elk beeld zie je weer iets nieuws en verrassends van Leiden. En Leiden heeft daarin enorm veel prachtige visuele variatie te bieden. Voor mensen, die Leiden nog niet kennen, is het een aangename kennismaking. De film zal naar verwachting ook in het buitenland te zien zijn, bijvoorbeeld op buitenlandse filmfestivals, van Australië tot Japan en China en van Noord- tot Zuid-Amerika. De trailer van de film zal het spannende verhaal tussen de twee hoofdrolspelers laten zien, maar

ook de derde hoofdrolspeler: Leiden. Daar heeft de Leidse schrijver Jeroen Windmeijer goed voor gezorgd. Een internationaal visitekaartje van zijn geliefde stad.'

Maar deze film gaat er alleen komen met steun van Leiden. Niet alleen met medewerking van de stad, maar juist ook met die van mensen die een hart voor Leiden hebben. In de eerste fase gaan we een klein team van vijf ambassadeurs vormen. Dat zijn belangrijke mensen, die in eerste instantie met ons willen praten om te kijken hoe we de film het beste kunnen verwezenlijken. Cinefonds is zeer enthousiast over deze film en wil de financiering volgens hun normale bewezen model opzetten. Dat betekent dat er op een gegeven moment een brochure komt. Intekenaars krijgen

uiteraard vipkaarten voor de rode loper, ze krijgen een door alle hoofdrolspelers gesigneerd boek, ze mogen naar de exclusieve testscreening en een repetitie met de hoofdcast, een dagje meedraaien achter de schermen en een figurantenrol, ze krijgen de nieuwsbrief en de creditvermelding op de film als associate producer. Tevens mogen ze meepraten over de posterschetsen. Ook hierover willen we met de vijf ambassadeurs graag van gedachten wisselen.

In juni hebben we een eerste, oriënterend gesprek met wethouder Robert Strijk van Economische Zaken, met Martijn Bulthuis, directeur-bestuurder van Leiden Marketing en met Mirjam Flik van het Cultuurfonds Leiden om te zien wat de gemeente zou kunnen betekenen bij het realiseren van deze film. Langs deze weg willen wij een ieder oproepen die op de een of andere wijze een (financiële) bijdrage aan de film zou kunnen



Jeroen Windmeijer in de Pieterskerk (foto: Monique Shaw).

en willen leveren. Een financiële bijdrage is geen gift, maar een investering die wel eens dubbel en dwars terugverdiend zou kunnen worden!

Jeroen Windmeijer

Voor meer informatie: Paul Ruven
(paul@talentunited.nl)

Dirk van Eck: Tweede Leidse Salon

Het onderwerp van de tweede door de Dirk van Eckwerkgroep georganiseerde Leidse Salon op 2 april 2017 was de kraakbeweging in Leiden ongeveer tussen 1970 en 1990. Twee student-onderzoekers, trainees van de docenten Bart van der Steen en Peter Burger, hielden inleidingen over het onderzoek waarmee zij bezig zijn. Daarbij werd benadrukt dat de situatie in Leiden anders was dan die in Amsterdam, waarheen in die tijd alle aandacht ging. Daar was alles veel heftiger.

In Leiden was bijvoorbeeld een de aandachttrekkende zaak de woningnood van een arbeider met vrouw en zoontje, die in 1970 een leegstaand huisje in het Bethlehemshofje kraakte. Het kwam hier zelfs zo ver dat krakers aangeboden werd de nacht in een politiecel door te brengen tot een oplossing gevonden zou zijn. De vraag is in hoeverre dit zich verhoudt tot het stereotiepe

beeld van de kraker: actief in de grote steden, jong, man, blank, anarchistisch en bereid tot geweld. Is Leiden niet alleen ten opzichte van Amsterdam, maar ook van andere grotere steden atypisch? De voornaamste bron is gaandeweg geworden de Leidse pers, inmiddels gemakkelijk doorzoekbaar dankzij de gescande kranten. In de periode 1970-1990 leverde dat 850 hits op, maar zoekwoorden

als kraker(s), gekraakt en dergelijke zijn niet echt eenduidig. Kortom, dat is een mooie bron maar met voetangels en klemmen. Daarom worden ook oud-krakers en andere betrokkenen geïnterviewd. Inmiddels zijn 220 kraakgevallen in Leiden achterhaald, die op een 'Kraakkaart' geplaatst zijn. De meeste kraakpanden bevinden zich vooral in de binnenstad, en dan met name het noordwestelijk deel. Het is een flink aantal; zeker als het vergeleken wordt met andere steden – zelfs Londen komt in die periode niet verder dan 264. Deze kaart zal nog verder vervolmaakt worden (maar is nu al in te zien op de website Squatting Europe Collective: <https://maps.squat.net/en/cities/leiden/squats>) en er wordt een 'Kraakarchief' gemaakt met een kroniek van gebeurtenissen en veel foto's. Ook is het een plan om in de toekomst een historische stadswandeling te organiseren.

Spectaculaire Leidse acties werden ook gevonden in 'De Buurkrant, officieel orgaan van de bond van huurders en woningzoekenden', de Muurkrant (eerste nummer van 1 mei 1975), het blad Kraakhelder, de Stadskrant (1981-1984) en uiteraard andere literatuur. Vooral het kraken van het voormalige klooster 'De Goede Herder' in Zoeterwoude-Rijndijk trok de aandacht, net als de Rotogravure (met het aangrenzende pand Noordeinde 22). Ook een atypische kraakster (namelijk een bejaarde en kattenvriendin) als Pleun van Poelgeest kreeg aandacht in de krantenkolommen. De kranten waren overigens wel enigszins gekleurd, soms romantisch, mede ook omdat er vaak beginnende journalisten op kraakacties afgestuurd werden en die doorgaans redelijk sympathiek tegenover het kraken stonden.

Hierna ontstond een levendige, soms zelfs hilarische discussie. Onder de aanwezigen waren



Witte Singel 7, gekraakt in 1990 (fotograaf onbekend).



De voormalige drukkerij van Eduard IJdo werd eveneens lange tijd gekraakt (fotograaf onbekend).

ook enkele prominente oud-krakers, die uit eigen ervaring leuke details konden vertellen. Uit hun verhalen bleek dat begin jaren tachtig de sfeer flink begon te veranderen: de oude garde nam langzaam afscheid en waar er nog behoefte aan kraken was, gebeurde dat door zogeheten 'autonomen'. De oude garde kraakte doorgaans voor derden, en op een 'nette' manier. Tal van anekdotes gingen over de tafel, maar ook werden problemen met bronnen en benamingen aan de orde gesteld; omdat het begrip 'kraken' vroeger niet in deze betekenis bestond, moet je dus op andere woorden zoeken. Met dit betere begrip van diverse zaken is de Leidse kraakbeweging heel goed voor het voetlicht gekomen en konden zowel de onderzoekers als de bezoekers tevreden huiswaarts keren. Het is in ieder geval een stimulans om op de ingeslagen weg voort te gaan. Houdt dus berichten over nieuwe Leidse Salons in de gaten!

Piet de Baar

Aangestipt

- Van de gids 'Historische Canon van Leiden' is na de eerste editie uit 2008 een nieuwe uitgave verschenen. De auteurs Hans Blom, Rudi van Maanen en Cor Smit hebben de teksten en foto's waar nodig aangepast en geactualiseerd. Tegelijkertijd is er ook



een Engelse versie beschikbaar. In 35 vensters wordt in vogelvlucht ingegaan op cruciale ontwikkelingen en gebeurtenissen. Bovendien bevat het boek lijsten over bijzondere gebeurtenissen, belangrijke personen en markante monumentale gebouwen.

Historische Canon van Leiden - Hans Blom, Rudi van Maanen, Cor Smit - Stichting Historisch Leiden - ISBN 9789080765452 - 160 pagina's - Prijs 14,95 euro.

Leden kunnen het boek via de HVOL-website bestellen voor 12,50 euro. Stuur daarvoor een mail naar promotie@oudleiden.nl.

- 'Het Verleden van de Velden' is een nieuw boek over de archeologie van de Duin- en Bollenstreek. Auteur Jeroen van Zoolingen is geboren in Leiden en groeide op in de Duin- en Bollenstreek. Hij studeerde Archeologie en Prehistorie aan de Universiteit Leiden en is sinds zijn afstuderen werkzaam als archeoloog in West-Nederland. Musea, depots, bedrijven, verenigingen en particulieren leveren een bijdrage aan dit volledig overzichtswerk. Op 3 april werd het eerste exemplaar gepresenteerd in het Rijksmuseum van Oudheden. Het is ook te koop via www.hetverledenvandevelden.nl.

Het Verleden van de Velden - Jeroen van Zoolingen - Uitgeverij Triquetra BV, Noordwijkerhout - ISBN: 9789090302010 - 152 pagina's - Prijs 19,50 euro.

- 'Het Paulus Labyrint' is de tweede Leidse thriller van Jeroen Windmeijer. Centraal staat ditmaal een geheimzinnig gangenstelsel onder de Leidse binnenstad, dat wordt ontdekt bij de plaatsing van ondergrondse vuilcontainers. Archeoloog Peter de Haan gaat op zoek naar de spoorloos verdwenen docente Judith Cherev en hoogleraar Arnold van Tiegem. Ook ditmaal speelt de Bijbelse geschiedenis een belangrijke rol. Na zijn debuut 'De bekentissen van Petrus' vormt nu apostel Paulus de rode draad in het verhaal.



Het Paulus Labyrint - Jeroen Windmeijer - Uitgeverij HarperCollins - ISBN 9789402731888 - 352 pagina's - Prijs 19,99 euro.

- In 'De poëzie van een enclave' gaat Jan Paul Hinrichs op zoek naar sporen van zijn woonplaats Oegstgeest in de Nederlandse letteren. Jan Wolkers en F.B. Hotz zetten in hun welbekende romans en verhalen de toon, maar kasteel Oud-Poelgeest, het Groene Kerkje, de psychiatrische inrichtingen Endegeest en Rhijngeest, het Zendingshuis en andere plekken komen in het leven en werk van nog veel meer schrijvers en dichters voor. Het gaat om onder anderen J. van Oudshoorn, Nescio, Gerrit Achterberg, Hella Haasse, Jan Arends, W.F. Hermans, J.M.A. Biesheuvel, Frédéric Bastet, Maarten 't Hart en talrijke andere auteurs die niet eerder met het dorp in verband zijn gebracht.

De poëzie van een enclave - Jan Paul Hinrichs - Uitgeverij De Wilde Tomaat - ISBN 9789082428865 - 90 pagina's - Prijs 13,50 euro.

Uniek naslagwerk met 30.000 Leidse namen Monnikenwerk van Piet van Sterkenburg afgerond

Het ontbrak er nog maar aan dat Piet van Sterkenburg zich in monnikspij hulde. Maar drie jaar lang werkte hij van 's ochtends half acht tot half elf 's avonds, ook in de weekenden, vrijwel onafgebroken aan zijn Leidse magnum opus. Een bijzonder naslagwerk van 688 pagina's met verklaringen en achtergronden over de herkomst van ruim 30.000 Leidse namen. En om die namen af en toe ook 'een gezicht te geven', maakte hij een kleine 800 biografietjes van bekende Leienaars.

Burgemeester Henri Lenferink noemt het bij de presentatie 'een fantastisch boek voor Leiden' en voorzitter Rens Heruer van de Historische Vereniging Oud Leiden roemt na de Dikke Van Dale de verschijning van de 'Pil van Piet'. Zelf houdt hij het er op dat het een uitdagende klus geweest. En noemt Tanneke Schoonheim de aanstichter van deze enorme klus. Want zij deed in 2007 de suggestie om een Leids namenboek te maken. Zodat de hoogleraar en directeur van het Instituut voor Nederlandse Lexicologie en hoofdredacteur van de Hedendaagse Van Dale na zijn pensionering iets te doen zou hebben. De basis voor de zoektocht lag bij de Volkstelling van 1849 die 6.125 namen opleverde. Verder stelde de gemeente de geanonimiseerde digitale namenlijst beschikbaar van het Leidse Bevolkingsregister in 2008. Dat waren er 28.612. Bij de verwerking bleken 2.556 namen in beide bestanden voor te komen. 'Leienaars' is volgens de 75-jarige auteur geen wetenschappelijk werk, en ook geen echt lexicon. Liever spreekt hij van een naslagwerk voor een algemeen publiek dat interesse heeft voor de betekenis van namen. Lichtvoetigheid en avontuur gebruikt hij daarbij als kernwoorden. De Germanen komt de eer toe met het geven van



namen te zijn begonnen. Het begon met één naam die bestond uit twee delen. Bijvoorbeeld Sigihard: samengesteld uit *sigi* (overwinning) en *hard* (moedig). In de vroege middeleeuwen raakte dit systeem om diverse redenen in verval en deed de combinatie van voor- en achternamen haar intrede. Vanaf 1811, nadat Holland was ingelijfd door de Fransen, werden die achternamen verplicht gesteld en opgenomen in de centrale bevolkingsadministratie op basis van de

Code Civil.

Van Sterkenburg onderscheidt bij de familienaamen vier hoofdgroepen. Dat zijn verwantschap, beroep, lichamelijke of geestelijke eigenschappen (bijnamen) en geografische herkomst. De laatste heeft als subgroep adresnamen, zoals die van huizen, wateren, schepen enzovoorts. Verder noemt hij de subgroep van koos- en troetelnamen en zijn er de dubbele namen.

De samenstelling van de Leidse bevolking werd in de loop der eeuwen sterk beïnvloed door grote immigratiestromen: namen van vluchtelingen uit Vlaanderen, Wallonië en het noorden van Frankrijk zijn nog steeds zichtbaar. Zoals Bourtagne, Chaudron, De l'Écluse maar ook 'vernederlandst' zoals Blansjaar, Prevoo en Piekhaar. En de toevoe-

ging van Franse lidwoorden in Lafeber, Labrijère of Laman maar ook ‘de’ en ‘du’ en delen van voorzetsels bijvoorbeeld in Van den Akker. Soms blijkt het verrassend anders te liggen. Heruer klinkt Frans, maar is volgens Van Sterkenburg onvervalst Germaans en afgeleid van *heer* (leger) en *nuwaard* (aanvoerder).

In zeer uitvoerige opsomming ontbreken namen uit onder meer het Midden-Oosten, Azië, Turkije, Portugal, Turkije en Griekenland en andere exotische namen. Van Sterkenburg liet ze buiten beschouwing omdat de expertise daarvoor ontbrak. En maaide daarbij niet al het gras weg voor de voeten van toekomstige onderzoekers. Want dat binnen afzienbare tijd een tweede druk zal verschijnen, ligt in de rede. Bovendien worden de verzamelde gegevens beschikbaar gesteld aan

de gemeente, die een digitale versie openbaar zou kunnen maken. Piet van Sterkenburg komt de eer toe een stevig fundament te hebben gelegd waarop met nieuw enthousiasme kan worden voortgebouwd.

De klassieke vraag van Shakespeare ‘What’s in a name?’ is – wat Leiden betreft – grotendeels beantwoord. Het wachten is op de vervolmaking.

Leienaars. Leidse achternamen en Leidenaars van naam - Piet van Sterkenburg met medewerking van Jan Berns, Tanneke Schoonheim en Veronique De Tier - ISBN 978 94 6319 059 6 - Uitgeverij Scriptum - 687 pagina's - 29,95 euro.

HVOL-leden kunnen het boek met korting aanschaffen en betalen slechts 25 euro. Bestellen via promotie@oudleiden.nl.

Lijst van 800 ‘uitverkorenen’ verdient aanvulling

In het boek zijn zo’n 800 ‘uitverkoren’ Leidenaars opgenomen. Piet van Sterkenburg schrijft in zijn voorwoord dat het een keuze is waarvoor alleen hij de verantwoordelijkheid draagt. Het betreft volgens hem interessante Leidenaren of mensen die in Leiden gewoond of gewerkt hebben en Leiden op een of andere manier roem hebben gegeven. De eigen voorkeur van de auteur wordt weerspiegeld in de ruime aanwezigheid van vertegenwoordigers van de 3 October Vereniging, Amicitia, de Rotary en de Universiteit Leiden. Kringen die voor hem vertrouwd terrein zijn. Verder noemt hij als belangrijke bronnen onder andere het internet met Wikipedia, de Canon van Leiden en personen die een straatnaam gekregen hebben,

ereburgers en zij die hun laatste rustplaats vonden in de Pieterskerk of op de begraafplaats aan de Groenesteeg.

Criteria opstellen voor een toegangsbewijs tot het korps van de ‘bekende Leienaars’ blijkt lastig. Geboren worden in Leiden en in ruimere kring bekendheid genieten in sectoren zoals sport, geschiedenis, cultuur of politiek kan het halen van de eindstreep betekenen. Maar vaak ook niet. Leidse Olympiërs zijn wel allemaal vertegenwoordigd. Alleen het feit dat je in Leiden hebt gestudeerd lijkt te mager, maar minister-president Mark Rutte komt er mee weg. In een zo omvangrijk werk zijn kleine foutjes onvermijdelijk. Zo staat bij de gegevens over auto-importeur Ben Pon het fotootje van zijn

gelijknamige vader. Verder wordt gemeld dat de fotocollectie van Jan Holvast zich bevindt in de universiteitsbibliotheek, terwijl dit eigendom van de HVOL is ondergebracht bij Erfgoed Leiden en Omstreken. En soms ontbreekt actuele informatie.

Piet van Sterkenburg nodigt ruimhartig iedereen uit die meent recht te kunnen doen gelden op een plekje in het Leidse 'Walhalla'. Aanmelden van personen die over het hoofd zijn gezien mag ook. Een paar suggesties van mijn kant. De middenstand is wat spaarzaam vertegenwoordigd. Daarom stel ik Eijmert Teekens (slager, Vleeschmeester en horeca-eigenaar) kandidaat. Vanuit de sport voeg



Piet van Sterkenburg.

ik daar Piet Kantebeen (trainer/voetballer UVS en Feyenoord) en Aad van Polanen (judoka en sportschoolhouder) aan toe. Voorts vanuit de journalistiek Jaap Visser (schrijver/columnist en uitgever). En omdat straatnaamgevers worden vermeld mag 'de man van Noord' Joop Vervoorn niet ontbreken. Tot slot: er zijn nogal wat Leidenaars die zich hun leven lang inzetten voor de goede zaak op vele terreinen maar 'onder de radar vliegen'. Als representant van die categorie komt Rutger Veldhuijzen van Zanten (onder andere actief voor de HVOL, de kerk en de Leidse hofjes) zeker in aanmerking.

Bram van Leeuwen

Bijzondere boekenverzameling van Johannes Thysius Bibliotheek herrijst na eeuwen als feniks uit de as

Aan het Rapenburg 25, op de hoek van de Groenhazengracht, werd in 1655 een fraai pand gebouwd naar een ontwerp van stadsarchitect Arent van 's-Gravezande. Het huisvest nog altijd de Bibliotheca Thysiana, vernoemd naar de in 1622 geboren Johannes Thysius, die al op 31-jarige leeftijd door onbekende oorzaak overleed. Zowel het monumentale bouwwerk als de stichter krijgen een nieuwe dimensie met de verschijning van het boek 'Een kamer gevuld met de mooiste boeken'. De uitgave is gebaseerd op het promotieonderzoek van de auteur Esther Mourits.

Vlak voor zijn dood had koopmanszoon Thysius zijn vriend en executeur-testamentair Marcus du Tour gevraagd zijn testament op stellen. Daarin stond de opdracht om van zijn nagelaten bezittingen een bibliotheek te bouwen voor zijn imposante boekenbezit. Met de - voor die

tijd - bijzondere bepaling, dat zijn verzameling beschikbaar zou moeten zijn voor studie. Bovendien werd geld apart gezet voor beheer en uitbreiding van de collectie. Nadat zijn moeder in het kraambed gestorven was, werd Thysius gedurende zijn eerste levens-

jaren verzorgd door de zus van zijn puissant rijke vader. Zij trouwde met hoogleraar Constantijn l'Empereur en verhuisde naar Leiden. Het werd snel duidelijk dat boeken Thysius' korte leven zouden bepalen. Al op 6-jarige leeftijd kreeg hij van zijn oudoom Antonius een werk van Cicero als nieuwjaarsgeschenk. In zijn bedankbrief schreef hij liever een boek dan een koek te ontvangen. Bovendien was hij in de woning aan de Papengracht omringd door rijkelijk gevulde boekenkasten van zijn oom en mentor. Op de Latijnse School wijdde hij - 13, 14 jaar oud - een gedicht aan de ruim 300 boeken die hij toen al bezat. Een echt studiehoofd is Thysius nooit geweest. Pas in 1639 kon hij met steun van een privéleraar de school met succes afronden. Daarna deed hij er dertien jaar over om de doctorstitel van jurist te verwerven. In die tussentijd maakte hij met zijn reisgezel en vriend Job Ludolf een buitenlandse educatiereis. Deze 'Grand Tour', een teken van rijkdom en sociale status, bracht hem onder meer in Parijs. Thysius ontmoette er geleerden, bezocht uni-



versiteiten en bibliotheken. Na Lyon en Genève keerde hij terug naar de Franse hoofdstad waar hij de beroemde bibliotheek van kardinaal Mazarin bewonderde. Vrijwel het enige onderwerp dat in zijn verslagen uitgebreid aan de orde kwam. Na de overwintering in de Franse hoofdstad maakte Thysius begin april 1648 vanuit Calais de oversteek naar Engeland en deed Londen en Oxford

aan. Dat hij in die universiteitsstad met name interesse had voor de in 1610 door Thomas Bodley gestichte bibliotheek lag in lijn met zijn fascinatie voor boeken.

De laatste vijf jaar van zijn leven wijdde hij zich vol overgave aan de uitbreiding van zijn bibliotheek. Een slepende erkwestie en de voorgedij over zijn stiefzus en stiefbroer vergden tijd. Maar daarnaast bezocht hij met grote regelmaat veilingen op zoek naar boeken van zijn gading. Een gelukkige omstandigheid was dat Leiden met zijn universiteit een uitgelezen marktplak was voor veilinghuizen, boekverkopers en uitgevers. Al had Thysius er geen enkele moeite

Het beeld van een 'solistische boekenjager' verdient enige nuance. Thysius was een liefhebber van paarden, die hij ook bereed. Verder bespeelde hij diverse muziekinstrumenten, kocht bladmuziek en componeerde. Zijn kasboek legt getuigenis af van grote uitgaven voor zijn garderobe met zeer chique en modieuze kleding. Bovendien bezat hij dure sieraden en een kostbare muntenverzameling. Thysius trouwde nooit, had waarschijnlijk wel vriendinnen, maar repte daar nooit over. De enige uitzondering was zijn nichtje Sara l'Empereur. Thysius koesterde grote genegenheid voor zijn huisgenote en overlaadde haar met zeer kostbare geschenken. In zijn testament duikt verrassend de zwangere Sophia Bachusius op. Thysius reserveerde jaarlijkse bijdragen voor de verder onbekende vrouw en haar toekomstige kind.



De Bibliotheca Thysiana op de hoek van het Rapenburg en de Groen hazen gracht (foto: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed).

mee om naar Amsterdam te reizen of dagen in een Haags hotel te overnachten voor een grote verkoping. Soms vroeg hij vrienden en bekenden voor hem boeken te kopen en die naar hem op te sturen.

De bibliotheek die hij opbouwde, was omvangrijk en zeer gevarieerd. Volgens de oudste catalogus uit 1668 omvatte de collectie bij de opening in 1658 1.159 banden met daarin 2.620 titels. Het boekenbezit van de Leidse universiteitsbibliotheek was op dat moment nauwelijks groter. Zo'n zeventig procent was in het Latijn, vijftien procent in het Frans en slechts een kleine vijf procent in het Nederlands. Daarnaast bezat Thysius naar schatting

zo'n 6.000 pamfletten, die blijk gaven van zijn interesse voor actuele kwesties.

Ondanks alle voorzieningen die Thysius trof, viel de bibliotheek na zijn dood ten prooi aan verwaarlozing en gebrekkig aankoopbeleid. Pas in 1922 verbeterde de financiële situatie dankzij een fonds gesticht door de echtgenote van de Leidse historicus en curator P.J. Blok. Toch duurde het nog tot 1997 voordat het gebouw voor een symbolisch bedrag werd overgedragen aan de Vereniging Hendrick de Keyser en grondig kon worden gerestaureerd. Voorts werd een vriendenstichting opgericht om fondsen te werven. Het wanbeheer in de tussenliggende periode had één groot voordeel: het opende de mogelijkheid nauwgezet te analyseren hoe de 17de-eeuwse bibliotheek ontstond en vorm kreeg. Daarbij was de nauwgezette en uitvoerige administratie die Thysius steeds bijhield, een zeer belangrijke bron voor die geschiedschrijving. Afgezien van een aantal korte artikelen, onder meer in het Leids Jaarboekje, is het boek van Esther Mourits de eerste grote publicatie over de primeur voor de Nederlanden: een publieke privébibliotheek. Haar werk schetst zeer uitvoerig de achtergronden en motieven van Thysius en vergelijkt zijn bezit met dat van tijdgenoten. Slotconclusie: 'Hij had geen bibliotheek voor zijn werk. De bibliotheek wás zijn werk'.

De uitgave is rijk geïllustreerd met vele documenten, boeken, portretten en kleurrijke beelden van het monumentale gebouw en zijn bijzondere inventaris.

Een kamer gevuld met mooie boeken. De bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653) - Esther Mourits - Uitgeverij Vantilt - ISBN 9789466043062 - 352 pagina's - Prijs 29,50 euro.

Wandelen langs architectuur Van der Laan Familiebedrijf drukt stempel op Leids stadsbeeld

Aan het rijke arsenaal van Leidse stadswandelingen werd op 28 maart een nieuwe uitgave toegevoegd. In de Sint Josephkerk aan de Herensingel werd het boekje van Michel Remery 'ten doop gehouden'. Het boek is een rondgang langs panden die werden ontworpen of verbouwd door de Leidse architectenfamilie Van der Laan. Met als pionier vader Leo (1864-1942) en in zijn spoor de zoons Jan (1896-1966), Hans (1904-1991) en Nico (1908-1986).

De presentatieplek was geen toeval-
lige keuze. Het gezin Van der Laan was
overtuigd katholiek en de kerk was
een van de eerste grote gezamenlijke
projecten van Leo en zoon Jan, die op
de lijst van rijksmonumenten prijkt.
Bovendien gaat de opbrengst van het
gidsje naar het onderhoud van het uit
1925 daterende neogotische bouwwerk
dat recent gerestaureerd werd. Dankzij
de spitse toren en hoge zadeldaken is
de kerk beeldbepalend voor het noor-
delijke stadsdeel.

Op een steenworp afstand staat op de hoek van
de Lusthoflaan nog een rijksmonument van hun
tekentafel: de Heilig Hartschool uit 1924. Een
van de meer dan zeventien scholen waarvoor
de Van der Laans (ver)bouwplannen maakten.
Daaraan ging al in 1915 en 1920 de bouw
van complexen arbeiderswoningen in de wijk
rondom de kerk vooraf. Want Leo en Jan waren
ook de huisarchitecten van de rooms-katholieke
woningbouwvereniging 'De Goede Woning'.
In 1931 en 1945 liet de corporatie nog twee
complexen in Noord door de Van der Laans
ontwikkelen.

Uit het oeuvre van de Van der Laans blijkt dat
zij vooral werkten in opdracht van geloofsgeno-
ten. Zoals de verbouwingen van de voormalige
katholieke vakschool voor meisjes aan het Gal-
gewater vanaf 1929, het Heilige Geesthofje op



de hoek Doezastraat-Rapenburg vanaf
1920 en de nieuwe toren van de Har-
teburgkerk aan de Haarlemmerstraat in
1892, alle drie rijksmonumenten. Dat
geldt ook voor twee beeldbepalende
winkelpanden in het hartje van de
stad. Op de Hoogstraat verrees in 1926
het manufacturen- en meubelmaga-
zijn van de gebroeders Brüning, dat in
1935 werd uitgebreid voor 'De Faams
Kledingsmagazijnen' van de familie
Schlatmann. Twee jaar eerder was het
vijf verdiepingen tellende warenhuis
van Vroom en Dreesmann tussen de Aalmarkt
en de Breestraat voltooid.

Winkels en bedrijfspanden zijn rijk vertegen-
woordigd in het boekje. Zoals de koffiefabriek
en theehandel Het Klaverblad aan de Korevaar-
straat (1924), de kledingzaken Peek en Clop-
enburg (1919-1920) en Zurloh (1909-1910)
aan de Breestraat en Pieck's manufacturen aan
de Haarlemmerstraat (1926). Kenmerkend voor
de ontwerpen zijn vaak de verspringende gevel-
delen en geglazuurde bakstenen als decoratieve
elementen.

In de categorie monumentale bouwwerken is
het St. Elisabethziekenhuis aan de Hooigracht
een sprekend voorbeeld. In 1906 is het de eerste
echt grote opdracht voor Leo van de Bredase
Zusters Franciscanessen. In de loop der jaren
wordt het gebouw herhaaldelijk uitgebreid met

een kapel, nieuwe vleugels en paviljoens. Tot de verhuizing in 1972 naar Leiderdorp, waarna studenten, een reclamebureau en een biërcafé er bezit van nemen. Op zorggebied zijn er ook nog het gebouw van de katholieke wijkverpleging aan de Middelstegracht uit 1906 en het internaat Sint Lidwinahuis aan de Zoeterwoudsesingel, daterend uit 1933. Vorig jaar werd dit gemeentelijke monument verkocht om het te verbouwen tot luxe appartementen. Het boekje bevat foto's, historische



De Sint Josephkerk aan de Herensingel, een ontwerp van Leo en Jan van der Laan (foto: Bram van Leeuwen).

en architectonische beschrijvingen van bouwwerken en kaarten. De wandelaar kan kiezen uit routes van vijf of negen kilometer. Auteur Remery die theologie en bouwkunde studeerde, schreef eerder onder meer boeken over de relatie tussen eredienst en architectuur.

Wandeling Leiden ontdekken met vier architecten Van der Laan - Michel Remery - Uitgeverij Ginkgo en JP2 Stichting - ISBN 978 99 0712 565 54 - 72 pagina's - Prijs 9,95 euro.

Terugblik op neo-symbolisme in Leiden (1989-2016)

Paul Dentz, pseudoniem van Arnoud van der Vorst, schreef een boekje over het neo-symbolisme in Leiden. De nu 75-jarige Leidse tandarts stond in 1989 mede aan de basis van deze nieuwe kunststroming. Op 20 mei 1989 werd in kunstsalon 'Rose et Ankh' aan het Rapenburg met een dubbelexpositie daarvoor het fundament gelegd. De Leidse kunstschilder Jacob Kanbier exposeerde er zijn werken en Paul Rohlof, een ander pseudoniem van Van der Vorst, zijn portretten. De bekende zenuwarts en hoogleraar psychiatrie Jan Bastiaans (1917-1997) hield er een toespraak waarin hij zijn werk met het neo-symbolisme vergeleek. Rohlof omschreef in zijn openingswoord dat



de kunststroming is gebaseerd op de overgang van het materiële in het metafysische en een directe verbinding legt tussen het aardse en transcendente. En dat zij haar wortels heeft in de 19de eeuw van Moreau en Redon. De uitgave is een manifest en terugblik en bevat onder meer levensbeschrijvingen van wat Dentz de 'adepten van het eerste uur' noemt. Behalve bovengenoemde personen rekt hij daartoe ook de Leidse kunstschilders Justus Dick Bakhuizen van den Brink (1950) en Justus Donker (1966). Het boekje dat verder onder meer brieven en perspublicaties bevat en 76 pagina's telt, is voor 12,50 euro (inclusief verzendkosten) te bestellen via pauldentz777@gmail.com.

Cees Waal: wethouder met een missie

Bevlogen redder van historisch Leiden

In 1976 gooide de Leidse gemeenteraad het basiswegenplan 1961 definitief in de prullenbak. Het langverwachte besluit vormde het keerpunt in het stadsvernieuwings- en verkeersbeleid van de stad. De plannen om de auto via een Cityring en grote doorbraken dwars door de binnenstad ruim baan te geven werden ingeruild voor nieuwe inzichten waarbij fietsers en voetgangers een prominente plek werd gegund. Het eerste plan van actie voor herstel van de binnenstadswijken verscheen en er werd gewerkt aan een structuurplan voor de hele binnenstad om het historische karakter en de woonfunctie te behouden.

Frits van Oosten schreef over die spectaculaire omwenteling het boek 'De stad en de wethouder' waarin met name de belangrijke rol die PvdA-wethouder Cees Waal (1943-2011) speelde, wordt belicht. Na vier jaar raadslidmaatschap begon hij in 1974 aan een zeer ambitieuze missie. Leiden verkeerde begin jaren zeventig in zeer grote problemen. Bedrijven gingen failliet of vertrokken uit de stad, waardoor duizenden arbeidsplaatsen verloren gingen. Van de 4.500 huizen in de binnenstad was een derde rijp voor de sloop en nog een derde verkeerde in slechte staat. De stad was zo arm als een kerkrat en werd een zogeheten artikel-12-gemeente. Dat betekende dat zij financieel onder curatele van het rijk werd gesteld met streng toezicht van de provincie.

Het was Waal die van deze financiële nood een deugd maakte. Hij formeerde een ambtenaren-team dat in hoog tempo plannen uitwerkte voor behoud, herstel en vernieuwing. Dat die plannen ook gerealiseerd werden, was mede te danken aan het kabinet Den Uyl dat in 1973 aantrad. Leiden profiteerde daarvan bovenmatig. De Leidse 'schatkist' werd met tientallen miljoenen guldens gespekt. Een ander 'kassucces' voor de gemeente was de Interim Saldoregeling, bedoeld voor de vier grote steden. Maar dankzij partijgenoot



staatssecretaris Jan Schaefer mocht ook Leiden uit die flink gevulde ruif meeten. In de jaren 1975-1980 vloeide er alleen al voor de stadsvernieuwing 120 miljoen van het rijk naar Leiden. En die geldstroom duurde ook voort tijdens het kabinet Van Agt (1987-1991).

De keihard werkende jurist Waal zorgde er tegelijkertijd voor dat via het opstellen van structuur-, bestemmings- en verkeerscirculatieplannen het nieuwe beleid 'in beton werd gegoten', om tegenkrachten de wind uit de zeilen te nemen. Dat was zowel binnen als buiten het stadhuis hard nodig. Zo lag onder andere de dienst Gemeentewerken voortdurend dwars en moest worden afgerekend met de fel protesterende middenstand, verenigd in het Leids City Centrum, de Kamer van Koophandel en de voortdurend op expansie gerichte universiteit.

Van 1998 tot 2005 was Cees Waal voorzitter van de Historische Vereniging Oud Leiden. Bovendien werd in 2014 het boek 'Tastbaar geheugen' aan hem opgedragen. Dat verscheen ter gelegenheid van 150 jaar zorg voor Leidse monumenten.

Dat optreden gebeurde niet zachtzinnig. Waal opereerde vaak uitdagend, eigenzinnig, regentesk en soms ronduit provocerend om zijn doelen te bereiken. Toenmalig hoofd voorlichting Jan Lelieveldt zag Waal dan ook liever niet bij inspraak-avonden optreden, omdat hij aanwezigen nogal eens tegen zich in het harnas joeg. Zijn dochters zeggen in het boek dat hij ervan genoot om mensen een beetje te stangen. Het vormde de minder glanzende keerzijde van zijn overigens blinkende medaille.

Want toen Waal in 1984 afscheid nam als wethouder kreeg hij uit handen van burgemeester Cees Goekoop de eremedaille van Leiden, voor zijn buitengewone inzet voor de stad. Met name werden daarbij het vernieuwen van walmuren en de aanleg van rioleringen genoemd. En de vele bouwplannetjes waarmee de gaten die door sloop in het centrum ontstonden, opgevuld werden. Maar bovenal de restauratie van vele monumenten zoals het Burchtcomplex, de Boerhaavezalen, de Latijnse school, de Pieterskerk, de Hartebrugkerk en honderden woonhuizen en hofjes. In het boek steken onder anderen drie Leidse historici (Hans Blom, Esther Starkenburg en Cor Smit) de loftrumpet voor zijn prestaties. De auteur doet er nog een schepje bovenop met kwalificaties als 'uitmuntend bestuurder' en 'sleutelfiguur die naam maakte met het grootste stadsvernieuwingsgebied van het land'.

De carrière van Waal verplaatste zich na zijn vertrek uit Leiden naar het oosten van het land, waar hij bijna negen jaar burgemeester van Deventer was. Veel bereikte hij daar niet. 'Hij kreeg er van de wethouders een koekje van eigen deeg', omschrijft burgemeester Henri Lenferink het bij de presentatie van het boek. Als waarnemend burgemeester in Castricum, Sassenheim en Delfzijl kwam Waal beter uit de verf. Ook deed hij nog een mislukte gooi naar het Leidse burgemeester-

schap. In de vertrouwenscommissie kreeg Waal echter geen steun van D66-coryfee Alexander Pechtold en PvdA-wethouder Ron Hillebrand. Vanwege de nogal rancuneuze columns die hij voor het Leidsch Dagblad schreef en de vrees dat hij zich overal mee zou bemoeien.

De stad en de wethouder. Hoe Cees Waal de binnenstad van Leiden vernieuwde - Frits van Oosten - Uitgeverij Ginkgo - ISBN 978 90 71256 - 192 pagina's - Prijs: 18,50 euro.

HVOL-leden kunnen het boek met korting aanschaffen en betalen slechts 16,00 euro. Bestellen via promotie@oudleiden.nl.

Auteur Frits van Oosten (1948) werkte anderhalf jaar aan het boek. Hij interviewde daarvoor twintig personen, die Cees Waal merendeels van dichtbij meemaakten.



Frits van Oosten.

Verder doorzocht hij (kranten)archieven en kon putten uit eigen ervaring. Van 1976 tot 1978 en van 1980 tot 1983 zat Van Oosten voor de PPR in de gemeenteraad. Een opmerkelijke passage in het boek wijdt hij aan het gebrek aan integriteit bij enkele topambtenaren. Bij de presentatie in het stedelijk Gymnasium besteedde hij daaraan aparte aandacht. Van Oosten merkte op dat die personen er vandaag de dag niet mee weggomen. Ze zouden volgens hem nu strafrechtelijk vervolgd en veroordeeld zijn.

Nieuw licht op de geschiedenis van de Kweekschool voor Zeevaart

Dominee Abraham Rutgers van der Loeff was zijn tijd ver vooruit toen hij in 1855 het plan voor een Kweekschool voor Zeevaart in Leiden lanceerde, bedoeld om 'vagebonderende straatjongens' in Leiden zicht op een betere toekomst te bieden. Anno 2017 wordt de zee nog steeds aangeprezen als opvoedingsinstituut bij uitstek, tegenwoordig voor 'randgroepjongeren' die dreigen te ontsporen. De zeevaartschool werd een succes, maar veranderde voortdurend van karakter. Toen de overheid er in 1914 een kaderopleiding voor hoger marinepersoneel van maakte, was het idee om kansarme jongeren te helpen volkomen verwaterd.

Niet eerder werd de geschiedenis van de Kweekschool voor Zeevaart zo uitvoerig belicht als nu in het boek *Jantjes van Leiden* van Rudie Kagie. Sinds 2003 biedt het gebouw aan het Noordeinde onderdak aan Geelkerken Linskens Advocaten, waar de auteur op vrijdag 16 juni om 17.00 uur het eerste exemplaar overhandigt aan de Leidse wethouder Robert Strijk (Bereikbaarheid, Economie, Binnenstad en Cultuur).

Inzage in de dagboeken

Aan de uitgave van dit boek gaat een bijzondere geschiedenis vooraf. In 1986 publiceerde Kagie

al over de Kweekschool voor Zeevaart in Leiden. Toen hem dertig jaar later door het Leids zeemanskoor Rumor di Mare werd gevraagd om in het kader van hun internationale Sea Folk en Shanty Festival 'Naar zee, Naar Zee!' een praatje te houden over de historie van de school, ontstond het idee om het boek van destijds opnieuw uit te geven. 'Ik ging me opnieuw in de materie verdiepen en werd gegrepen door de dominee en zijn motieven', vertelt Kagie. 'Die zeevaartschool groeide uit tot een ware fascinatie. Ik wilde dit tot op de bodem uitzoeken, kreeg inzage in de dagboeken van Rutgers van der Loeff en stuitte op allerlei bronnen die niet eerder voor publicaties werden gebruikt. Al schrijvend viel ik van de ene verbazing in de andere. De geschiedenis van de Kweekschool voor Zeevaart is veel boeiender dan ik me dertig jaar geleden realiseerde.'

Bert Lever van uitgeverij Ginkgo, waar *Jantjes van Leiden* verschijnt, noemt het 'uitzonderlijk' dat een schrijver zich na tientallen jaren in het thema van een eerdere publicatie verdiept en het oorspronkelijke werk op basis van nieuw onderzoek volledig herschrijft.



De Kweekschool voor Zeevaart, waarin tegenwoordig advocatenkantoor Geelkerken Linskens gehuisvest is (foto: Cees Meijer).

Jantjes van Leiden - Rudie Kagie - Uitgeverij Ginkgo - ISBN 978 90 6473 1730 - 64 pagina's - Prijs: 15 euro.

AGENDA

Woensdag 14 juni 2017

‘De rijke interieurs en het kostbare erfgoed in Leidse kerken’. HVOL-lezing door Evelynne Verheggen.

Plaats: Lokhorstkerk, Pieterkerkstraat 1.
Aanvang: 20.00 uur (zie ook pagina 11).

Van zaterdag 17 juni tot en met zondag 24 september 2017

Tentoonstelling over de relatie van weven, quilten en vilten met De Stijl.

Plaats: Museum het Leids Wevershuis,
Middelstegracht 143.

Van zaterdag 24 juni tot en met zondag 10 september 2017

Zomertentoonstelling ‘Op expeditie met Naturalis’ en expositie van de mooiste natuurfoto’s van de Wildlife Photographer of the Year.

Plaats: Pesthuis, Pesthuislaan 7.

Tot en met zondag 23 juli 2017

‘Heritage in transition’. Fototentoonstelling van Isabelle Boon over gebruikers van koloniaal erfgoed en wonen en werken in stadscentra in Indonesië.

Plaats: Museum Volkenkunde, Steenstraat 1.

Tot en met zondag 27 augustus 2017

Museum De Lakenhal organiseert de openluchtentoonstelling ‘100 jaar na De Stijl’ met speciaal gemaakte ‘muurschilderingen’ van hedendaagse internationale kunstenaars. Een deel van het schilderij ‘Compositie in lijn, tweede staat’ (1916–1917) van Piet Mondriaan, dient als plattegrond.

Plaats: Pieterskerkhof.

Vrijdag 8 september 2017

‘Hutspot revisited’. HVOL-lezing door Jacques Meerman.

Plaats: Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 30
Aanvang: 20.00 uur (zie ook pagina 12).

Zaterdag 16 september 2017

HVOL-excursie naar Zierikzee met bezoek aan Watersnoodmuseum in Oudkerk (zie ook pagina 14–16).

Tot en met zaterdag 16 september 2017

Tentoonstelling ‘In het licht van De Stijl’. Met werk van Richard van der Aa, Kevin Bauer, Fleur van Dodewaard, Iemke van Dijk, Jasper van der Graaf, Henriëtte van ‘t Hoog, Saskia Noor van Imhoff, Esther Tielemans, Jan Maarten Voskuil en Guido Winkler.

Plaats: LUMC, Albinusdreef 2.

Tot en met zondag 17 september 2017

Tentoonstelling ‘Casa Romana’ over het rijke leven van bewoners van een chique Romeinse stadsvilla. In geësceneerde Romeinse interieurs zijn talloze voorwerpen uit de collectie verwerkt, zoals servies, glaswerk, olielampjes en portretten.

Plaats: Museum van Oudheden, Rapenburg 30.

Zaterdag 7 oktober 2017

HVOL-excursie naar Den Haag met stadswandeling en boottocht (zie ook pagina 16–17).

Vrijdag 3 november 2017

HVOL-minisymposium ‘Leidse identiteit(en)’.

Plaats: Burgerzaal stadhuis, Breestraat.

Tijd: 14.00 – 17.00 uur (zie ook pagina 13).

HVOL BEDRIJFSLEDEN



Holdingmaatschappij
R.H. Breedveld B.V.



GRANDCAFÉ
de BURCHT



H B = K



Coördesign



HOTEL LEIDEN

architectenburo
Veldman | Rietbroek | Smit

Alrijne Zorggroep
Museum Boerhaave
Breedveld Holding

Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders
Grandcafé de Burcht
Van Cleef Holding

De Leeuw Makelaardij bv
De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten

EDUARD Leiden Concept Store
Griffioen Precious Presents vof
Geelkerken Linskens, advocaten

HBK, Belastingadviseurs & Accountants
Hoogheemraadschap van Rijnland
La Gro advocaten

Macropa BV
Glas- en Schilderwerken van Muiden bv
Stichting Pieterskerk Leiden

Prima Management
Rabobank Leiden-Katwijk
Regionaal Opleidingen Centrum Leiden (ROC)
Museum Volkenkunde

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden
Stichting Hofjes van de Diaconie
Studio Coördesign bv

Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel
Teekens Karstens, advocaten en notarissen
Universiteit Leiden

Van der Valk Hotel Leiden
Architektenburo Veldman | Rietbroek | Smit
Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid



Rabobank



Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden



Universiteit Leiden



dichtbij werkt beter

Retouradres: HVOL
Postbus 917, 2300AX Leiden

Piet de Baar krijgt Leids Lakenloodje

Uit handen van voorzitter Rens Heruer kreeg Piet de Baar tijdens de jaarlijkse vrijwilligersborrel van de HVOL op 10 mei het zogeheten Leidse Lakenloodje uitgereikt. Dit ereteken, een replica van een 16de-eeuws lakenloodje, is bestemd voor mensen die zich op een uitzonderlijke wijze inzetten voor de vereniging. Dat is in het geval van Piet zeker van toepassing: hij is actief bij diverse commissies en werkgroepen, en daarnaast een wandelende encyclopedie van historisch Leiden. Er is geen vraag over iets uit de geschiedenis van de stad of hij weet het antwoord, compleet met een verwijzing naar literatuur. Als Piet het niet weet, houdt dan maar op met zoeken, want dan is het niet bekend.



Piet de Baar met het hem zojuist uitgereikte Leidse Lakenloodje (foto: Aaltje Knoop).

COLOFON

Postadres:

Secretaris HVOL, Postbus 917,
2300 AX Leiden, tel 06-20211908

E-mail: info@oudleiden.nl

ING bankrekeningnummers (alle t.n.v. Vereniging
Oud Leiden) voor:

- contributies/schenken: NL74INGB0000175228

- betaling excursies: NL67INGB0005901264

- overige betalingen: NL03INGB0005887187

Website: www.oudleiden.nl

Website beeldbank: <http://beeldbank.oudleiden.nl>

Bestuur HVOL:

Rens Heruer - *voorzitter*

Gerard Kramer - *vicevoorzitter*

Adriaan Brandenburg - *secretaris*

Victor Wijnands - *penningmeester*

Emil Broesterhuizen

Tanneke Schoonheim

Wim Bleijie

Marjolein Hettinga

Overige contactpersonen:

Peter Vos - *website*

Rob Smit - excursiecommissie@oudleiden.nl

Hans van Ulden - beeldbank@oudleiden.nl

Lenie Witkam - *jaarboekje*

Redactie Kwartaalblad:

Tanneke Schoonheim en Bram van Leeuwen

E-mail redactie: kwartaalblad@oudleiden.nl

K.v.K.-nummer 40445843

ANBI-nummer 804311912

ISSN-nummer 2214-353X

Opmaak en druk: Drukkerij Sparta, Leiden